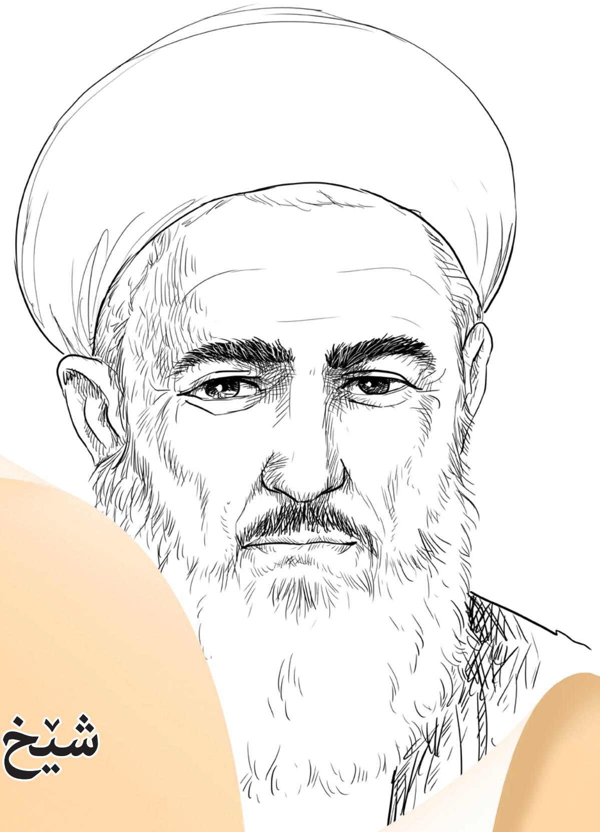

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی:
ژیان، بەرهەم و کەسایەتییا وی یا ئەدەبی

نومان یورت

گوهارتن ژ تیپێن لاتینی: سامی بنیامێن رێکانی

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی (ك.د. ١٩٧٩) یەك ژ هەلبەستڤانێ کلاسیکە کو مەخلەسا "خاکی" بکارئانییە. کۆرکی د دەرگاهێ شێخ سەیدایێ جزیری یێ گرێدایی شاخا باسرەتێدا پەروەردە بوویە و هەم ئیجازەیا خوە یا علمی هەم ژی یا خەلیفەتییێ ژ شێخ سەیدا وەرگرتییە. هەر چەند د پەروەردەهییا تاکەکەسی یا کۆرکیدا پارا مالباتا وی چێبووبە ژی د گەشەدانا وی یا علمی، تەسەوفی و ئەدەبیدا شێخ سەیدا و دەرگاهێ وی باندۆرەکە خورت لێ کریە.

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ژ ئالییێ پێشیێن خوەڤە سەیدە و مالباتا وی ب ناڤێ "بووبێ کال" تێ ناسکرن. ئەڤ مالبات د ناڤ کورداندا ناڤدار، قەدربلند و ب باندۆرە. ناڤێ باڤێ شێخ قوتبەددین،

مەلە براهیم؛ ناڤێ دیا وی درێ (دوڕە) یە. درێ خانم ژی نەسەبەن دگهیژە شێخێن گەیلانی یێن گرێسیری. مەلە براهیم هەر چەند خەلیفەتیا نەقشەبەندیتیێ ستاندبە ژی زێدەتر ب مەلەتیێ تێ ناسکرن. لەورا تەمەنێ خوە ب مەلەتی و دەرسداریێ بۆراندییە. مەلە براهیم خوەدییێ چار کور و دو کەچانە. کورێن وی مەلە عەبدولکەریم، مەلە محەممەد ئەمین، مەلە باوەدین (باهائەددین) و کورێ هەری بچووك شێخ قوتبەددینە. شێخ قوتبەددین (یلدز) د سالا ١٩١٦اندا ل گوندێ کۆرکێ کو ڤێگا تاخەکە باتمانێ یە چێبوویە.

شێخ قوتبەددین بەری کو ئەلمەدینا د بن ئاڤێدا بمینە ل دبستانا فەرمی خوەندیە لێ نە دیارە کو هەتا کیژان ئاستێ خوەندییە.[٣] ل بال باڤێ خوە دەست ب خوەندنا مەدرەسەیێ کریە و هەتا ئەو برنە لەشکەرییێ ژی خوەندنا خوە ل بال باڤێ خوە دۆماندییە. دەما شێخ قوتبەددین ل لەشکەرییێ بوویە، باڤێ وی مەلە براهیم وەفات کریە. پشتی ڤەگەرێ د شوونا باڤێ خوەدا مەلەتیا کۆرکێ کریە و ژ بۆ خوەندنا عەرەبی چوویە گوندێ تلمەرجێ (گرێدایی ناڤچەیا بشێرێ یە) بال کەکێ خوە مەلە عەبدولکەریم. ل گوندێ تلمزێ (گرێدایی ناڤچەیا بشێرییێ یە) ژی ل بال مەلە حەسەنێ تلمزی[٤] خوەندنا خوە دۆماندییە. پشتی وەفاتا مەلە حەسەنێ تلمزی ژی ڤێ جارێ بەرێ خوە دایە گوندێ باسۆرکێ و ل بال مەلە فەخرەدینێ باتمانی[٥] خوەندنا مەدرەسەیێ دۆماندییە. سەید قوتبەددین و مەلە فەخرەدینێ باتمانی بەرێ خوە دانە جزیرا بۆتان ب زۆر و زەحمەتی خوە گهاندنە شێخ سەیدایێ جزیری، پێ باوەر کرنە، ل دەرگاهێ وی مانە. هەم سەید قوتبەددینێ کۆرکی هەم ژی مەلە فەخرەدینێ باتمانی ئیجازەیا شێخیتییێ ژ شێخ سەیدا وەرگرتنە (Ünalan, 2009: 357). بێگومان شێخ سەیدایێ جزیری باندۆرەکە مەزن ل ژیانا شێخ قوتبەددین کریە و پشتی کو بوویە دلدارەکێ دەرگاهێ شێخ سەیدا هەتا کو ئیجازەیا مەدرەسەیێ ستاندییە ئینتیسابی وی کریە. دەستوورنامەیا مەدرەسەیێ (Cezerî, 2015: 51) یا شێخ قوتبەددین د سالا هجری یا ١٣٧٥ان (م.١٩٥٥)دا ب ئیمزایا شێخ سەیدایێ جزیری و سەید عەلییێ فندکی هاتییە ئامادەکرن و پەسەندکرن. کۆرکی ئیجازەیا تەریقەتا نەقشەبەندیتییێ (Cezerî, 2015: 222) ژی دیسا ژ شێخ سەیدا د سالا هجری یا ١٣٧٨ان (م.١٩٥٩) دە، دەستوورنامەیا دەلایلول-خەیراتێ[٦] ژی د سالا ١٣٨٣یان (م.١٩٦٣)دا وەرگرتییە.

شێخ قوتبەددین ئەلکورك

شێخ قوتبەددین مرۆڤەکی هشیار، خوەدی بەرپرسیاری و ژ دەردۆرا خوە هایدار بوویە. علمێ خوە د ڕێیا خزمەتا گەلێ خوەدا بکارئانییە و خوە ژ گەلێ خوە دوور نەکریە. کۆرکی پشتی وەفاتا باڤێ خوە پێشی ل گوندێ خوە پشت رە ژی ل ناڤەندا باتمانێ د مزگەفتا یلدزێ-یا کو وی بخوە ئاڤا کریە-دا ب ئوسوولا مەدرەسەیێ دەرسێن خوە دۆماندییە. د سەریدا ئەندامێن مالباتێ، خزمێن خوە و پشت رە ژی گەلەك فەقی پەروەردە کرنە و ئیجازەیا علمی دایە هن ژ ڤان کەسان. ژ بلی فەقییێن هەرێمێ ژ دەڤەرێن دن (ئەلەزیز، سەمسوور، کۆنیا) ژی ب مەبەستا خوەندنێ گەلەك کەسان قەستا شێخ قوتبەددین کرنە. کۆرکی ژ بۆ ئیرشادا دین و تەریقەتێ ل هەرێمێ گەریایە. نەمازە ل باژارێ وانێ ناڤچەیا عوزالپێ و ل گوندێن دەردۆرا ناڤچەیێ یێن ب ناڤێ مەلە حەسەنا ژۆری، مەلە حەسەنا خواری، کەشیشا ژێر و کەشیشا ژۆری و هن گوندێن دن ئیرشادا تەریقەتێ کریە.

کۆرکی کوردی، عەرەبی، هنەك فارسی و پر کێم ژی ترکی زانییە. خوتبەیێن خوە ژ بەر کو کوردی قەدەخە بوو نکارییە بخوینە، لێ بەلێ تو جاری ب ترکی ژی نەخوەندییە. زەینەلعابدین زنار د بیرئانینەکە خوەدا وها بەحسا ڤێ ڕەوشێ دکەت: "ڕۆژەکێ شێخ قوتبەدین گۆتە من: برازی ڤایە دیانەتێ ئەمر کریە کو خوتبەیا ڕۆژا ئینێ ب زمانێ ترکی وەرە خوەندن، ئەز ژی ب ترکی نزانم و زارووکێن من ژی ل خوەندنێ نە. تو ڕۆژێن ئینان وەرە ل مزگەفتێ خوتبە بخوینە، یێن مایی ئەز دکارم بمەشینم.

پشتی وێ گۆتنا شێخێ گۆربهشت، من دەمەك درێژ د رۆژێن ئینادا خوتبە ل مزگەفتا وی خوەند هەتا کورێ وی گۆربهشت سەید عومەر خوەندنا خوە کوتا کر و هات ئێلهێ" (Korikî, 2017: 6). کۆرکی، وەك مرۆڤەکی عالم گەلەك گرینگی دایە علم و خوەندنێ. نیشانەیا ڤێ ئەوە کو د مەرجێن زەحمەت ئێن سیاسیدا دەست ژ دانا دەرسێ بەرنەدایە، گەلەك فەقی و مەلە پەروەردە کرینە. ئا هەری گرینگ ژی ئەوە کو ل کێلەکا پەروەردەیا مەدرەسەیێ هەموو زارۆکێن خوە د خوەندنگەهێن فەرمیدا ژی دایە خوەندن. کۆرکی، دگەل ئالیێ خوە یێ علمی و تەسەوفی هەر وەها کەسایەتییەکی خوەدی بەرهەمە ژی. کۆرکی، هەر چەند د دەمەکە کو مەرجێن وێ ژ ئالیێ سیاسیڤە رێ ل بەر خەباتێن دینی و چاندی گرتبە ژی، دیسا ژی د ناڤ تەڤگەرەکە علمیدا بوویە و ب بەرهەمێن کو ب زمانێ گەلێ خوە نڤیسیە هەول دایە کو خزمەتا جڤاکا خوە بکە. د رەوشەکە وها ئاستەنگداردا هەم خوەندنا خوە یا مەدرەسەیێ دۆماندییە هەتا کو قەداندییە و دەستوورنامەیا علمی و تەریقەتێ ب دەست خستییە هەم ژی ڤەگەریایە وەلاتێ خوە هەتا کو چوویە دلۆڤانیا خوەدێ ل گوند و باژاران خزمەت و تەبلیخا گەلێ خوە کریە.

چار کور و دو کەچێن شێخ قوتبەددین کۆرکی هەنە. ناڤێن کورێن وی ب رێزێ فەخرەدین، عومەر، عەلی و عەبدوڵاهـ نە. ناڤێن کەچێن وی ماریا و جەمیلە نە. کۆرکی د سالا ١٩٧٩ان و ٦٣ سالیا خوەدا ل باتمانێ چوویە بەر دلۆڤانیا خوەدێ و ل کێلەکا باڤێ خوە مەلە براهیم هاتییە ڤەشارتن.

بەرهەمێن شێخ قوتبەددینێ کۆرکی[٧]

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ل گۆری لێکۆلین و ئاگاهیێن کو ل بەر دەست ل پشت خوە ب کوردی عەقیدەنامەیەکە مەنزووم، سێ هەلبەست و مەولوودنامەیەکە نەقەدیای، ب عەرەبی ژی هن قەسیدە و مەنقبەیەکە (Cezerî, ٢٠١٥: ١٠٠)) دەربارێ شێخ سەیدادا هشتییە. دیسا ل

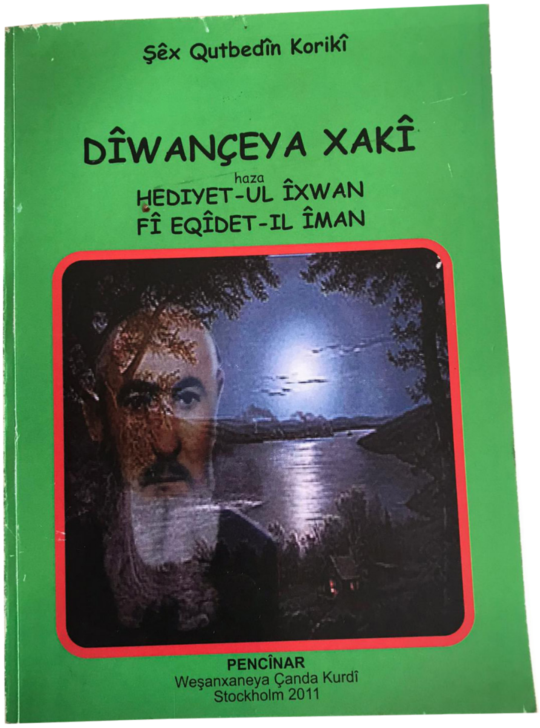

گۆری ئاگاهیێن ل بەر دەست د پرتووکخانەیا کۆرکی یا تایبەتدا گەلەك پرتووکێن دەستخەت هەبوونە لێ بەلێ د دەما دەربەیا لەشکەریدا ژ بەر خەتەرەیا کو بێن گرتن ئەو پرتووك د بن ئاخێدا هاتنە ڤەشارتن و جارەکە دن نەهاتنە دیتن.[٨] د ڤێ بەشێدا تەنێ ل سەر بەرهەمێن کوردی دێ بێ راوەستان.

عەقیدەنامە: هذه هدیة الاخوان فی العقیدة الامان [٩]

بەرهەما ب ناڤێ (هذه هدیة الاخوان فی العقیدة الامان) ا شێخ قوتبەددینێ کۆرکی میناکە کە جورەیا عەقیدەنامەیێ یە. بەرهەم ب دەستخەتا مەلە جەلالەددین[١٠] هاتییە ئیستینساخکرن و ڤێگاڤێ د پرتووکخانەیا مالباتێدا یە. بێگومان بەرهەما وی یا هەری گرینگ عەقیدەنامەیا وییە و هێژایی لێکۆلینێیە. شێخ قوتبەددینێ کۆرکی، ئارمانجا نڤیسینا عەقیدەنامەیا خوە د دەستپێکا بەرهەمێدا دیار کریە. ئارمانجا وی یا سەرەکە ئەوە کو گەلێ وی "روکنێن ئیمان و ئیسلامێ" ب ئاوایەکی باش بزانن و ب وان ئەمەل بکن. ڤێ مەبەستا خوە وها دیار کریە:

موحەققەق بزان دین و ئیمانێ وان
کو کامل دبیتن یەقین بێگومان
یەقین روکن و ئیمان و ئیسلام(ی) مە
ل سەر مە تەمامان بزان لازمە

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 7)

ئارمانجا دن ژی ئەوە کو وەکی عەقیدەنووسێ ئەدەبیاتا کوردی یێ یەکەم ئەحمەدێ خانی بەرهەما خوە ب مەبەستا فێرکرنا دینێ ئیسلامێ ب کورمانجی ژ بۆ زارۆکێن گەلێ خوە نڤیسییە. ئەڤ ئارمانج ژ مالکێن ژێرین دکارە بێ فێمکرن:

کو نەظم کم ژ بۆ ڤان بچووکێن عەزیز
رەحەت بە ل سەر وان حفظ کن تەمیز
خوە هین کن رەوا کن ب ئەمرێ خودا
یەقین واجبە هەر ل سەر باڤ و دا
ل دوو وان وەلی یوو وەشی ئەی عەزیز
کو تەعلیما ظار وان بکن ئەو تەمیز

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 7)

هەر چقاس مەبەستا سەرەکە، فێرکرنا زارۆکان بە ژی کۆرکی بالا مەزنان ژی دکشینە کو سستی نەکین و ب ڤان رکنان ئەمەل بکن:

ئەگەر چ مە گۆتی ژ بۆ زارو وان
لێ قەصدا مە عامە حەتا کاملان
چ مێر بن چ ژن بن عەمەل پێ بکن
ژ ڤر پێ دە ئێدی کو سستی نەکن

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 7)

هەر چقاس مژارا سەرەکە یا جورەیا عەقیدەنامەیان ”رکنێن ئیمانێ“ بن ژی د هن بەرهەماندا بەحسا شەرتێن ئیسلامێ و چەندین مژارێن دن ژی تێ کرن. د مەنزوومەیا کۆرکیدا ژی مژارا سەرەکە رکنێن ئیمان و شەرتێن ئیسلامێ نە. ل کێلەکا ڤان هن ئاگاهییێن دن ژی هەنە. بەرهەم ژ بەشا دەستپێکێ، بەشا سەرەکە و ئەنجامێ، ب بەش و بن بەشان تەڤاهی ژ پازدە بەشان پێك تێ. شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ژی بوویە شۆپینەرێ ئەحمەدێ خانی و عەقیدەنامەیا خوە ب تەشەیا مەسنەوییێ ب بەهرا موتەقارب ئا ”فەعوولون، فەعوولون، فەعوولون، فەعوول“ نڤیسییە. کۆرکی کێشا عەرووزێ ب ئاوایەکی سەرکەفتی ب کارئانییە. نموونەیەك ژ مالکێن عەقیدەنامەیێ ژ بۆ بکارئانینا عەرووزێ:

فەعوولون فەعوولون فەعوولون فهعوول
شوکور بۆ / تە یا رەب / خودایێ کەریم
موشەرڕەف / تە کر من / ب دینێ قەویم

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 1)

مەولوودنامە

کۆرکی مەولوودنامەیەك ب دەستخەتا خوە نڤیسییە لێ بەلێ نەقادانديە.[١١] مەولوود، پەیڤەکە عەرەبییە و د فەرهەنگێدا تێ واتەیا ”جهـ و دەما ژدایکبوونێ.“ مەلوودنامە ئەو مەتنێن دینی-ئەدەبینە کو ب جەنابێ پێغەمبەر رە تێکلدارن. د هونەر و ئەدەبیاتا ئیسلامیدا ژ مەراسمێن کو ژ بۆ سالڤەگەرا ژدایکبوونا جەنابێ پێغەمبەر تێن کرن، تێ گۆتن و ناڤێ وان بەرهەمێن هەڤپارە کو ب مەبەستا ل ڤان مەراسیمان بێن خوەندن هاتنە نڤیسین (Özel, 2004).

مەولوودنووسی د ئەدەبیاتێن گەلێن مسلماندا بوویە کەڤنەشۆپییەك. د تاریخا ئەدەبیاتا کوردیدا ب قاسی تێ

زانین جارا یەکەم مەلا حوسەینێ باتەیی د ڤی واریدا بەرهەمەك نڤیسییە. مەلایێ باتەیی ب ڤێ بەرهەما خوە د ئەدەبیاتا کوردیدا بوویە پێشەنگێ جورەیا مەولوودنامەیێ. نڤیسکارێن کو ژ باتەیی ڤردا مەولوودنامەیان نڤیسینە دانە پەی شۆپا وی. ئەڤ بەرهەم د مەدرەسەیێن کوردستانێدا ژی هاتنە خوەندن و نها ژی د ناڤ جڤاکا کورداندا گرنگی و رێزەکە مەزن ژ خوەندنا مەولوودێ رە هەیە. مەلا مەحموودێ بایەزیدی ژی د بەرهەما خوە یا کو ل سەر رێورەسمێن کوردان نڤیسییەدا ئاماژە ب ڤێ عادەتێ دکە و دبێژە: ئەو ژی مەولوود ددەنە خوەندن (Bayezîdî, 2010: 66).

مەولوودنامەیا کۆرکی، ژ ٨٥ مالکان پێك تێ و ب تەشەیا مەسنەوییێ، ب قالبێ عەرووزێ یێ بەهرا رەمەل "فاعلاتون فاعلاتون فاعلون"ێ هاتییە هۆنان. مالکا دەستپێکێ و یا داوی یا مەولوودێ وها یە:

حەمد و شوکور هەم سەنایێ بێ عەدەد

رۆژ و شەڤا دایم ژ بۆ رەببێ صەمەد

(Korikî, Mewlûd, r. 1)

رەفعەت و طاعەت هدایەت بوون یەقین

هەم سەعادەت هەم شەفاعەتێن چونین

(Korikî, Mewlûd, r. 11)

هەکە د ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسیکدا وەك پێشێنگێ جورەیا مەولوودنامەیێ بەرهەما مەلە حوسەینێ باتەیی ئەساس بێ گرتن و دگەل نیڤجۆمایینا مەولوودا کۆرکی بەراوردییەك بێ کرن ئەنجامێن وها دەرتێن هۆلێ:

کۆرکی ژی وەکی باتەیی مەولوودنامەیا خوە ب هەمان قالبێ عەرووزێ نڤیسیە.

مەولوودنامەیا باتەیی ژ نۆزدە بەشان پێك تێ (Bateyî, 2012: 5). کۆرکی مەولوودنامەیا خوە دابەش نەکریە. د شوونا دابەشکرنێدا مژار د ناڤ مالکاندا هۆناندنە. باتەیی ب ناڤێ "حەمدێ خوەدێ" بەشا دەستپێکێ نڤیسییە. کۆرکی د دەستپێکێدا بێ سەرناڤ د ناڤبەرا مالکێن ١-١٤اندا "حەمد و سەنا"یێ ژ خوەدێ رە کریە. باتەیی ب ناڤێ "پەسنێ پێغەمبەر" بەشەك تەرخان کریە. کۆرکی د ناڤبەرا مالکێن ١٥-٢٨اندا "پەسنێ رەسوولێ خوەدێ (س.خ.ل.)" دایە. باتەیی ب ناڤێ "خێرا خوەندنا مەولوودێ" بەشەك نڤیسییە. کۆرکی د ناڤبەرا مالکێن ٢٩-٧٧اندا بەحسا "خێرا خوەندن و دانا مەولوودێ" کریە. باتەیی ب ناڤێ "ئافراندنا نوورا پێغەمبەر" بەشەك نڤیسییە. کۆرکی ژی بێ سەرناڤ د ناڤبەرا مالکێن ٧٨-٨٥اندا دەست ب مژارا "ئافراندنا جەنابێ پێغەمبەر" کریە و بەرهەم ل ڤر ب داوی بوویە. باتەیی د مالکا داوی یا هەر بەشێدا مالکا ژێرین دوبارە کریە:

گەر دڤێتن هوون ژ ناری بن نەجات

ب عەشق و شەوقەك هوون ببێژن: ئەصصەلات

(Bateyî, Mewlûd, r. 40)

کۆرکی هەر چقاس بەرهەما خوە دابەش نەکربە ژی د داویا هەر بەشێدا دوبارەیا ل ژێرین نڤیسیە:

گەر دخوازن وان جەنناتێ عالیات

پور بخونن سەر موحەممەد ئەصصەلات

(Korikî, Mewlûd, r. 3)

هەلبەستێن وی

کو مە بەرێ ژی بەحس کربوو د پرتووکخانەیا شێخ قوتبەددینێ کۆرکی یا تایبەتدا گەلەك پرتووکێن دەستخەت هەبوونە و ئەم تەخمین دکن کو د ناڤ ڤاندا دێ هن هەلبەستێن دن ئێن کۆرکی هەبن. مخابن ئەم گهیشتن

تەنێ سێ هەلبەستێن كۆركی یێن كورمانجی. ئەم دخوازن ل ڤر ب كورتی ل سەر شكل و جوورەیێن ڤان هەلبەستان راوەستن و د ڤی واریدا ئاگاهیان بدن.

شكل و جورەیێن هەلبەستان

هەلبەستا یەكەم: ئەڤ هەلبەست ب تەرزێ خەزەلا موسەممەتێ هاتییە نڤیسین و ژ ١٢ مالكان پێك تێ. "خەزەلا موسەممەت جورەیەك ژ خەزەلێ یە و هەموو تایبەتمەندیێن خەزەلێ د خوەدا دحەوینە. لێ د خەزەلێن موسەممەتدا بەیتێن خەزەلێ د ناڤ خوەدا ژی ب سەروا نە كو دەما مرۆڤ وان سەروایان ل بن هەڤ بێن رێز بكە مورەببایەك دەردكەڤە مەیدانێ" (Adak, 2014: 416). وەزنا خەزەلێ "موستەفعلون موستەفعلون موستەفعلون موستەفعلون" (رەجەز)ە.

مالكا یەكەم و یا داوی یا خەزەلا كۆركی:

من دی ب خەف وەقتا سەحەر سەلوا شەپال زێرین كەمەر

مەشیا د بورجێ هاتە دەر كەر كر دلم ئەڤ رەنگ جگەر

شەهزادەیا نازك قەبا هاتی ب لەز تەشبیهی با

گۆ: خاكیم صەد مەرحەبا قەولەن فەصیحەن موعتەبەر

(Korikî, Mîn Kelamî'l, r. 1-)

هەلبەستا دویەم و سێیەم:

هەر دو هەلبەستێن دن ل سەر پەسنێ شێخ موحەممەد سەعیدێ جزیرینە و ب تەشەیا موخەممەسا موتەكەڕیر هاتنە نڤیسین. واتەیا ئەسلی یا موخەممەسێ "تشتا كو پێنجینە، پێنج كۆشەی" یە. وەك تێگەهەكە ئەدەبیاتێ، ناڤێ وێ شكلێ نەزمێ یە كو ژ بەندێن پێنج رست پێك تێ. رستێن داوی یێن بەندان كو وەكی هەڤ بێ دوبارەكرن ژ ڤی جورەیێ موخەممەسان رە "موخەممەسا موتەكەڕیر"، نەیێ دوبارەكرن "موخەممەسا موزدەویج" تێ گۆتن (Saraç, ٢٠١٥: ١٢٣). "د شێوەیا موخەممەسا موتەكەڕیردا هەر پێنج مسرایێن بەندا یەكەم هەمسەروا نە، یانی بەندا یەكەم موسەڕەعە. د بەندێن دیدا هەر چار مسرایێن پێشی ب ئاوایێن جودا هەمسەروا نە، مسرایێن داوی ژی دوبارەیا مسرایا داوی یا بەندا یەكەم ئە. ئەڤ شێوە دبە "موخەممەسا موتەكەڕیرا كت ئا ئاسای."(Adak, ٢٠١٩: ٤١٢-٤١٣). كۆركی هەر دو هەلبەستان ژی ب قالبێ عەرووزێ (بەهرا رەمەل) یێ "فاعیلاتون فاعیلاتون فاعیلاتون فاعیلون"ێ هۆنایە. بەندا یەكەم و یا داوی یا موخەممەسا كو ژ حەفت بەندان پێك تێ:

عیدە و نەورۆز موبارەك بت ل تە شاهێ سەعید

صەد تەحییات و سەلامێ خالقێ عەرشێ مەجید

مسلێ بارانێ ببارن كولّە وەقتن بالشەدید[١٢]

ضاعف الله مضاعف[١٣] **ئەو ل سەر سەیدا سەعید**

مورشدێ من رەهبەرێ من ئەل-ئەمان شاهێ سەعید

(١٢ .Korikî, Hazî Qesîdetu, r)

ئاتەشێ و شەوق و موحەببەت فی الضمیری[١٤] **بوون هەرین**

داغ و دەردێ دل غەدارن ژێ دزێن هەر ئاب و خوین

سائل هەر دەم ل دەرگاهـ قوطبو ددینێ پر موهین[١٥]

مەهدەرەك بۆ وی ببەخشە عند فخر المرسلین[١٦]

سەییدێ من رەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 15)

بەندا یەكەم و یا داوی یا موخەممەسا كو ژ ١١ بەندان پێك تێ:

من هەیە شاهەك ژ شەیخان پور وەفادار و کەمال

ئاصفێ تەختێ زەمانە ئەو ژ بۆ ئەهلێ دلا

عالمێ مەملووء ژ علمێ آخذ ژنوورا جەلال

مەنبەعا ئاڤا حەیاتە ئەو ژ بۆنا واصلا

إنە دوڕون فەریدون ئامرە ب ئەمرێ خودا[١٧]

(Korikî, Hazî Ma Qale, r. 5)

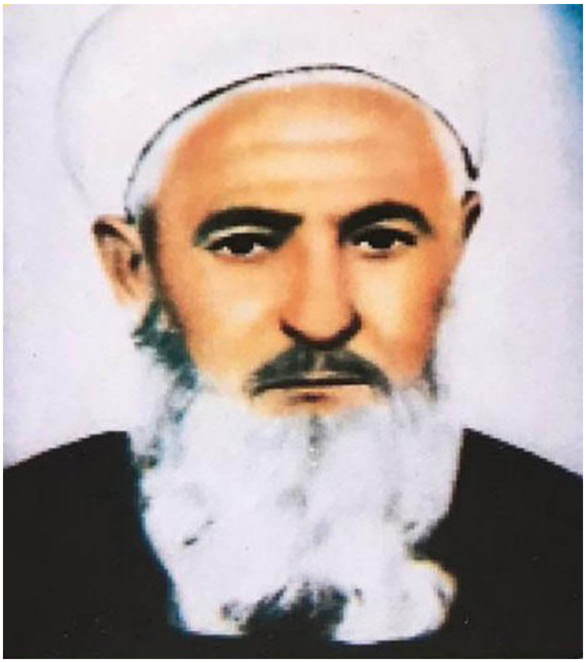

قوطبێ دەحرا مە یە صەیدا ئەو عەزیزێ مصر و شام

دین و مەجنوون مین هەوا هوو صاحبێ هذا السطوور

بگرە ئەووەل تو ژ ئەووەل ثم الثانی والسلام

أدات-التعریفی ادخل إسمی ناظم بوو ظهوور

إنە دوڕون فەریدون ئامرە ب ئەمرە خودا

(Korikî, Hazî Ma Qale, r. 11)

شێخ قوتبەددین ئەلکورك کەسایەتیا وی یا ئەدەبی[١٨]

شەخسێن کو باندۆر ل شێخ قوتبەددینێ کۆرکی کرنە پرانییا هەلبەستڤانێن کلاسیك چ ژ ئالییێ ئەدەبیڤە چ ژی ژ ئالییێ عالەما خوە یا دەروونیڤە بە د نڤیسینا بەرهەمێن خوەدا هن کەسایەتییێن ناڤدار ژ خوە رە کرنە رێبەر و ئەو شۆپاندنە. چاوا ژ ئالییێ شکل و ناڤەرۆکێڤە بەرهەم هاتبن دوبارەکرن هەروها ژی ژ ئالییێ شێوازێڤە ژی هاتنە تەقلیدکرن. دبە کو سەدەما ڤێ باندۆرێ تەنێ نە ژ ئالییێ ئەدەبیڤە، ژ تێکلیێن شەخسی بە ژی. د ژیان و بەرهەمێن شێخ قوتبەددینێ کۆرکیدا ئەم راستی باندۆرا هن کەسایەتییێن گرینگ ئێن دینی یان ژی دینی-ئەدەبی هاتن. نەمازە د بەرهەمێن کۆرکیدا باندۆر و شۆپێن گەلەك هەلبەستڤان و بەرهەمێن وان ئێن سەرەکە تێن دیتن. جیاوازیەکە خاکی ئەوە کو ژ هەلبەستڤانێن جهێ و بەرهەمێن جهێ پارچەیان وەرگرتییە و ب ئاوایەکی تێکەل د هەلبەستا خوەدا هۆنایە. د ڤێ بەشێدا ل گۆری کرۆنۆلۆژیا تاریخی بەحسا باندۆرا هن کەسایەتییێن گرینگ و بەرهەمێن وان ل سەر کەسایەتی و بەرهەمێن کۆرکی هاتییە کرن.

مەلا ئەحمەدێ جزیری

ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسیك د سەردەما میرەکتییاندا د ئاستا هەری بلند دەیە و گەلەکی بەرهەمدارە. مەلایێ جزیری ژی د ڤێ ئاتمۆسفەرا گونجاودا ژیایە، بوویە مامۆستە و پێشەنگێ ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسیك. جزیری ل گەلەك هەلبەستڤان ئان پەیرەوێن خوە باندۆر کریە. کۆرکی ژی د بن باندۆرا ویدا مایە و نەزیرەیەکە کو ژ ئالییێ تەشە، کێش و شێوازێڤە دشبهە خەزەلا مەلایێ جزیری (Cizîrî, 2013: 292-294) نڤیسییە. مالکا یەکەم و یا داوی یا خەزەلا جزیری:

خەلکۆ ل من کن شیرەتێ ئەو دلبەرا زێرین کەمەر

من دی د حالێ خەفلەتێ هاتە دەر ژ برجێ وەك قەمەر

زاهر دبێژم پەندیگر دا دل نەدی زولفا حەریر
شوبهێ مەلێ دمینی ئەسیر گوهدەرێ قەولێ موعتەبەر

مالکا یەکەم و یا داوی یا خەزەلا کۆرکی ژی وها دەست پێ دکە:

من دی ب خەف وەقتا سەحەر سەلوا شەپال زێرین کەمەر
مەشیا د بورجێ هاتە دەر کەر کر دلم ئەڤ ڕەنگ جگەر
شەهزادەیا نازک قەبا هاتی ب لەز تەشبیە با
گۆ: خاکیم صەد مەرحەبا قەولەن فەصیحەن موعتەبەر

(Korikî, Mîn Kelamî, r. 1-4)

کۆرکی ژی وەکی جزیری خەزەلا خوە ب قالبێ عەرووزێ یێ بەهرا ڕەجەز ب "موستەفعلون موستەفعلون موستەفعلون موستەفعلون"ێ هۆنایە. کۆرکی دیسا خەزەلا مەلایێ جزیری یا ژێرین ژ خوە ڕە میناک:

عیدە و هەرکەس ژ دیدارا تە لێ پیرۆزە عید
ئەز تنێ مەحروومێ دیدارم ب سەد مەنزل بەعید
هەر سەحەر دهنێرم ئەز جانا ب ئاهان ڕا ژ دل
بارَكَ الْبارى بِإسْعاد عَلَيْها يَوْمَ عيد
ئەر ب کوشتن وەر ب هشتن ئەمر و فەرمانا تە بت
أحْمَدُ عَبْدُ رقيقُ واقِفُ بَيْنَ الْعَبيد

(Cizîrî, Dîwan, r. 282-284)

کۆرکی د موخەممەسا خوە یا ژێریندا هەم هن کۆمەپەیڤ و ڕستان ژ خەزەلا جزیری وەرگرتییە و هەم ژی ب هەمان وەزنێ واتە، "فاعلاتون فاعلاتون فاعلاتون فاعلون"ێ نڤیسییە:

عیدە و هەر کەس موفەڕەح ئەز تەنێ بێ چارە بووم
کارێ عالەم عیش وعشرەت کارێ من حوزن و هومووم
ڕوورەشێ شەرما گوناهم لەو ژ حەضرەت دوور بووم
راجیێ لوطفا تە شاهم ئەز د ذەنبان غەرق بووم
سەییدێ من ڕەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 12)

یا سعیداً، یا سعیداً، یا سعیداً یا سعید
إننی کلبٌ باسطٌ دحرن ذراعٌ باالوصید [19]
أنت قطبٌ أنت فردٌ أنت شمسٌ أز عەبید [20]
إننی عەبدٌ ظعیفٌ واقفٌ بین العبید [21]
مورشدێ من ڕەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

ب گشتی ژ ڤان هەلبەستێن کو هاتنە داین و ژ گەلەک پارچەیێن بچووک ئێن ژ وەرگرتنێن دیوانا جزیری ژی دیارە کو نیشانی چقاس باندۆرەکە بهێز ل خاکی کریە.

ئەحمەدێ خانی

ئەحمەدێ خانی د تاریخا ئەدەبیاتا کوردیدا کەسایەتییەکی گەلەکی گرینگە کو باندۆرەکە خورت ل پەیرەوێن خوە کریە. تەنێ نە ژ ئالییێ رامانێن خوەڤە هەر وها ژ ئالییێ تایبەتمەندییێن بەرهەمنووسیا خوەڤە ژی بوویە پێشەنگ و میناک. ب قاسی کو تێ زانین دەستپێکەرێ عەقیدەنووسیا کوردییە و یێن دن هەموو ل سەر شۆپا وی نە. دکارە بێ گۆتن کو عەقیدەیا ئیمانێ یا خانی فهرستەیە ژ بۆ عەقیدەنووسێن پەیرەوێن خوە. عەقیدەنامەیا خانی

ب سەدسالان د مەدرەسەیێن کورداندا وەك پرتووکەکە دەرسێ هاتییە خوەندن و ژبەرکرن (Çiçek, 2009: 47). عەقیدەنووسێن ل پەی وی ژ بەرێ هەتا ب رۆژا مە هەم ژ ئالییێ ناڤەرۆکێڤە هەم ژی ژ ئالییێ زمان، تەشە و شێوازێڤە خانی شۆپاندنە. شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ژی ژ ڤان شۆپینەران یەکە. د عەقیدەنامەیا کۆرکیدا هەم ژ ئالییێ هۆنانا مژار و شێوازێڤە هەم ژی ژ ئالییێ تەشەیێڤە رێچێن خانی تێن دیتن. کۆرکی وەکی خانی عەقیدەنامەیا خوە ب هەمان تەشە و قالبێ عەرووزێ تەفیلەیێن "فەعولون فەعولون فەعولون فەعولون"ێ نڤیسییە. ژ بۆ میناك خانی وها نڤیسیە:

ل وی را نەبوورینە وەقت و زەمان
نە سال و نە مەهـ و نە هین و نە ئان

(Xanî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 70)

کۆرکی هەر دو رستێن ل ژێر ژی ب شێوازا خانی هۆنایە:

د هەر سال و ماهـ و وە شەهر و وە ئان
د هەر حین و لەحظە زەمان و مەکان

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 4)

ئەحمەدێ خانی د عەقیدەیا ئیمانێدا مژارا سفەتێن سوبوتی یێن خوەدێ وها ددە:

سیفاتێ د سەبعە ژ بۆ ذوالجلال
بزان حەفتن ئەی عارفێ پورکەمال
خوەشی، شین و زانین و ڤین و کەلام
بهیستن دگەل دیتنێ بوون تەمام

(Xanî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 73)

کۆرکی د عەقیدەنامەیێدا ب مالکا ژێرین دەست ب سفەتێن خوەدێ یێن سوبوتی دکە. ب شێوازا خانی ب تەرمینۆلۆژیەکە کوردی ڤان سفەتان رێز دکە:

صفاتێ کەمالی هەنە ژبۆ خودا
ژ وان حەفت قەدیمن ژێ نابن جودا

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 9)

سفەتێن خوەدێ یێن سوبوتی کو خانی د عەقیدەیا ئیمانێدا ب تەرمینۆلۆژیا کوردی نڤیسییە و یا کۆرکی کو د عەقیدەنامەیا خوەدا رێز کریە ب ڤی شکلی یە:

ناڤلێکرنا خانی	ناڤلێکرنا کۆرکی
خوەشی	ساخی
شین	قووەت
زانین	زانین
ڤین	ڤین
کەلام	خەبەردان
بهیستن	بهیستن
دیتن	دیتن

مەلا حوسەینێ باتەی

کەسایەتییەکی دن ئێ گرینگ کو باندۆر ل پەیرەوێن خوە کریە مەلا حوسەینێ باتەیی یە. باتەیی نوونەرەکی دینی-ئەدەبی یێ ئەدەبیاتا کوردی یە و ب بەرهەما خوە یا جورەیا مەولوودنامەیێ بوویە میناك ژ بۆ پەیرەوێن خوە. وەکی گەلەك مەولوودنووسێن کورد، شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ژی باتەیی ژ خوە رە کریە میناك و هەم د

عەقیدەنامە و هەم ژی د مەولوودا خوەدا ژ مەولوودا وی سوود وەرگرتییە. ژ بۆ نموونە باتەیی د مەولوودا خوەدا د بەشا ئینتقالا نوورا پێغەمبەردا پێشیێن موحەممەد (س.خ.ل.) رێز دکە:

ژێرێ عەدنان تا ب عەبدولّاهـ گوهیست
بیست و یەك بابن هەمی راست و دورست
سلسلا وی تا ب ئادەم دا و باب
پێکڤە دێ بچنە بەهەشتێ بێ حیساب

(Bateyî, Mewlûd, r. 30-32)

کۆرکی ژی د عەقیدەنامەیێدا د بنبەشا فی مەبحەسی نەسلیهی وە بەعدی ئەوصافیهیدا وەکی باتەیی پێشیێن جەنابێ پێغەمبەر (س.خ.ل.) رێز دکە:

ئەبی مە دی عەدنان تەمام تو بزان
بچن جەننەتێ بێ حیساب و میزان
ئەڤان بیست و یەك باڤێ من گۆتنە
یەقین کە موحەققەق خیلاف تێ تونە

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 13)

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی د مەولوودا خوەدا ژی باتەیی ژ خوە رە کریە میناك. ژ بۆ نموونە باتەیی د بەشا حەمدێ خوەدێدا وها گۆتییە:

ئەو خوەدایێ بێنازیر و ذول-جەلال
بێ میسال و بێ هەڤال و بێ زەوال

(Bateyî, Mewlûd, r. 10)

کۆرکی مالکا ژێرین ب شێوازا باتەیی هۆنایە:

ئەو خوداێ بێ زەوال و بێ وەزیر
بێ نەظیر و بێ میسال و بێ عەشیر

(Korikî, Mewlûd, r. 1)

باتەیی د داوییا هەر بەشێدا مالکا ژێرین دوبارە کریە:

گەر دڤێتن هوون ژ ناری بن نەجات
ب عەشق و شەوقەك هوون بێژن: ئەصصلات

(Bateyî, Mewlûd, r. 11)

مالکا دوبارەیێ یا کۆرکی ژی وها یە:
گەر دخوازن وان جەنناتێ عالیات
پور بخونن سەر موحەممەد ئەصصەلات

(Korikî, Mewlûd, r. 3)

مالکێن هەر دو بەرهەمان ژی ب قالبێ عەرووزێ یێ "فاعلاتون فاعلاتون فاعلون"ێ هاتنە رستن. گەلەك میناکێن دن دکارە بێ داین لێ بەلێ تەنێ ژ ڤان تایبەتمەندیێن هەڤپار ژی دیارە کو کۆرکی دایە پەی شۆپا باتەیی.

مەلا خەلیلێ سێرتی

مەلا خەلیلێ سێرتی کو ب مەخلەسا "شەوقی" تێ زانین کەسایەتییەکی گرینگ و خوەدی بەرهەم ئێ ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسك ئە. بەرهەما وی یا ب ناڤێ نەهجو ئەل-ئەنامێ کو ل سەر عەقاید و ئەخلاقێ هاتییە نڤیسین نموونەیەکە ئەدەبیاتا دینی یە و د مەدرەسەیێن کورداندا

ژ بۆ پەروەردەهییا خوەندەكاران وەك پرتووكا دەرسێ هاتییە بكارئانین. كۆریكی چاوا كو ژ خانی سوود وەرگرتییە هەروەها د عەقیدەنامەیا ویدا شۆپێن مەلا خەلیلێ سێرتی ژی تێن دیتن. ژ بۆ نموونە مەلا خەلیلێ سێرتی د (نهج الانام)ێدا، بەهسا ریسالەتێدا وها گۆتییە:

ژ نەسلا قورەیش ئە ژ توخمێ عەرەب
نوبووەت د سالا چلی دایێ رەب
ژ مەككێ كو بالی مەدینێ ڤە چوو
ل وێ دەهـ بوارن ژ دنیایێ چوو

(Sêrtî, Nehcu’l-Enam, r. 24-25)

كۆركی ژی د بەشا ڤی مەبحەسی نەسلیهی وە بەعدی ئەوصافیهیدا وها بەحسا وەسفێن جەنابێ پێغەمبەر (س.خ.ل.) كریە:

ژ نەسلا قورەیش ئەوە هاشم حەبیب ب ئەصلەنعەرەب
تو بزان ئەی لەبیب ژ مەككێ ب بالێ مەدینێ ڤە چوو
ل وێ دەر وەفـات كـر ژ دونیایـێ چـوو

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 10-11)

مەلا خەلیلێ سێرتی د بەحسا شەمالێ موحەممەددا وها گۆتییە:

نە رەش بوو سپی سۆرەكی ئەسمەری
مودەووەر بوو وەجە و رهێن ئەنوەری
ب رۆژ و ب شەڤ هەم ل پێش و ل پاش
وەكی یەك ددی هاشا نكار و هاش

(Sêrtî, Nehcu’l-Enam, r. 25)

كۆركی ژی دیسا د بەشا ڤی مەبحەسی نەسلیهی وە بەعدی ئەوصافیهیدا وها بەهسا شەمالا جەنابێ پێغەمبەر (س.خ.ل.) كریە:

نە رەشكی قەمەر بوو شەهێ ئەنوەری
نە كەژ بوو سپی صۆرەكی ئەسمەری

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 11)

ژ پێش و ژ پاش ڤە موحەققەق یەقین
وەكە هەڤ ددی وی رەسوولێ ئەمین
ب رۆژ و ب شەڤ هەم د طاری یوو نوور
وەكی یەك ددی وی نەبی یێ صەبوور

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 10)

دگەل مناكێن كو مە ب بەراوردی دان گەلەكێن دن نیشانەیا باندۆرا شەوقی ل سەر كۆركی یە.

شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی

پشتی سەردەما میرەكتیان وەك مەكان ئاقتەپ ژ بۆ ئەدەبیاتا كوردی یا كلاسیك بوویە ناڤەند و نوونەرێن وی ژی بوونە دانێرێ ئەكۆلەكە ئەدەبی. ب گشتی نوونەرێن ئەكۆلا ئاقتەپیان، نەمازە ژی شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی كو ب مەخلەسا ”رووحی“ تێ ناسین باندۆرەكە بهێز ل پەیرەوێن خوە و ئەدەبیاتا كوردی یا كلاسیك كریە. ”د ناڤ نوونەرێن ئەكۆلا ئاقتەپیاندا نەمازە شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی ب رەسەنییا بەرهەم و شێوازا خوە یا ئەدەبی خوەدی جهەكی تایبەتە“ (Adak, ٢٠١٥). دو بەرهەمێن گرینگ ئێن رووحی كو ب كورمانجی نڤیسییە هەنە: رەودون-نەعیم و دیوان. رووحی ب ڤان هەر دو بەرهەمێن خوە ”وەك هەلبەستڤانەكی داهێنەر باندۆر ل گەلەك هەلبەستڤانێن پەی خوە كریە.“ (Adak, ٢٠١٧). ئاقتەپی ژی پشتی

ژهۆلێرابوونا میرەکتیێن کوردان ژ گەلەك ئەدیبێن کورد رە بوویە میناك. شێخ قوتبەددینێ کۆرکی د بن باندۆرا ئاقتەپیاندا ژی مایە و د دەستپێکا عەقیدەنامەیا خوەدا یان بەشا کو “سەبەبێ تەلیفێ” ئانیە زمێندا د رستەکێدا وها دبێژە:

وەکی شەیخێ ئاقتەپ مە گۆ چەند کەلام
تەبەرِوك بن ئەم ب وان وەسسەلام

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 2)

د عەقیدەنامەیێدا نە دیارە کو کۆرکی ژ نوونەرێن ئەکۆلا ئاقتەپیان بەحسا کیژانی دکە. ئاداك ژ بۆ باندۆرا شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی ل سەر کۆرکی وها دبێژە: ”شێخ قوتبەدین ژ ئالییێ ئەدەبیڤە ل پەی شۆپا شێخ ئەبدورەهمانێ ئاقتەپی چوویە. لەورا د ڤێ بەرهەما ویدا ب تەرزێ ”وەکی شەیخێ ئاقتەپ مە گۆ چەند کەلام...“ ئیفادەیێن وی هەنە.“ (Adak, ٢٠١٢: ٤٤٧). زنار ژ بۆ باندۆرا ئاقتەپی ل سەر کۆرکی دبێژە کو: شێخ قوتبەدین، شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی بۆ خوە کریە میناك و وەها دۆماندییە: وەکی شەیخێ ئاقتەپ مە گۆ چەند کەلام... (Korikî, ٢٠١٧: ٣) ژ بلی عەقیدەنامەیێ دەما ل هەلبەستێن کۆرکی ژی بێ نهێرتن ب هێسانی دکارە بێ گۆتن کو د هەلبەستێن خوەدا جارنان ژ هەڤۆك و پەیڤێن هەلبەستێن جوربجور ئێن ئاقتەپی سوود وەرگرتییە جارنان ژ هێلا شێوەیێڤە رووحی تەقلید کریە. کۆرکی جارنان ژی ژ خالێن جودا یێن هەلبەستێن رووحی سوود وەرگرتییە د هەلبەستەکێدا جڤاندییە. هەکە رستا یەکەم ئا موخەممەسا کۆرکی یا کو ل سەر پەسنێ شێخ سەیدا نڤیسیە ل بەر چاڤ بێ گرتن دکارە بێ گۆتن کو ئەڤ ئاقتەپی، شێخ ئەبدورەهمانێ ئاختەپی یە:

یان ب خوە کەششاف و ساوی یان رووحێ شەمسوددین[٢٠]
شبهەتێ تەبریز و سەعدی کو ل مەیدان بم بەدا
نە تەنێ عاجز ظەعیفە ئەڤ ئەسیرێ دلبرین
بەل هەزار شوبهێ فەرەزدەق ئەو ل مەیدان بوون گەدا
إنَّه دورون فریدون ئامر ب ئەمرە خودا

(Korikî, Hazî Ma Qale, r. 10)

ئاقتەپی وەك عالم و شێخەکی نەقشەبەندی د هەلبەستێن خوەدا ب پێسنداری بەحسا دامەزرینەرێ نەقشەبەندیتییێ، شێخ باهائەددین کریە (Asla-noğlu, 2019). ژ بۆ نموونە د ڤێ موخەممەسا ژێریندا ئاقتەپی پەسنێ شاهێ نەقشەبەند(٢١)دایە و هاواریا خوە گهاندییێ:

کەلبێ شاهێ نەقشیبەندم تا ل دونیا، زەندەمە
مەعدەنا جوود و سەخای ئەز، فەقیرم، هەوجەمە
دەرسولووکێ راهێ حەق; ئەز، مورخەکی پەربەستەمە
بێهشێ خەمرا گوناهم، عاسیێ شەرمەندە مە
ئەل-ئەمان شاهێ مەزن! یەخسیرێ زەنجیرا تەمە!

(Aqtepî, Dîwan, r. 142)

کۆرکی ژی ب هەمان شێوەیێ پەسنێ شێخ سەیدایێ جزیری دایە. موخەممەسا کۆرکی یا کو ب رستا ”عیدە و نەورۆز موبارەك بت ل تە شاهێ سەعید“ و موخەممەسا دن ئا کو ب رستا ”من هەیە شاهەك ژ شەیخان پور وەفادار و کەمال“ دەست پێ دکە ژ ئالییێ مژار و شێوەیێڤە دشبهن موخەممەسا رووحی یا ژۆرین. ژ ئالییێ هۆنانا ڤەگۆتنێڤە ژی باندۆرا رووحی ل سەر کۆرکی ئەشکەرەیە. رووحی د هەلبەستێن خوەدا گرینگییەکە مەزن دایە ئاهەنگ و مەلۆدیێ. وی د ڤێ چارچۆڤەییێدا د گەلەك هەلبەستاندا نەقەرات بکارئانینە و جهـ دایە هونەرا تەکریرێ (Adak,

2017). دو نموونە ژ بەرهەمێن رووحی د هەقێ تەکریێ دە:

یاعەلییا یا عەلییا یا عەلییا یا عەلی
شۆد زی تیخی ئابیدارە د روویێ عالەم مونجەلی

(Axtepî, Dîwan, r. 48)

حوسەینا حوسەینا حوسەینا حوسەین
کوجا فاتیمە مورتەزا عەینە عەین

(Aqtepî, Rewdu'n-Ne'îm, r. 283)

کۆرکی ژ ئالییێ شێوەیێ ژی د بن باندۆرا رووحیدا مایە. بەندەك ژ موخەممەس و مالکەك ژی ژ عەقیدەنامەیا کۆرکی کو هونەرا تەکریێ ب شێوەیا ئاقتەپی بکار ئانییە:

یا سعیداً، یا سعیداً یا سعیداً یا سعید
إننی کلبٌ باسطٌ دحرٌ ذراعی بالوصید
انت قطبٌ أنت فردٌ انت شمسٌ أز عبید
إننی عبدٌ ضعیفٌ واقفٌ بین العبید
مورشدێ من رەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r.14)

خودایا خودایا خودایا خودا
ب وی فەردێ ئەمجەد د وەقتێ مەدا

(Korikî, 'Eqîdeya Îmanê, r. 31)

ژ ڤان میناکان ژی دیارە کو کۆرکی، رووحی تەقلید کریە. ل گۆری ڤان ئاگاهیان دکارە بێ گۆتن کو ئەڤ کەس، شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی یە.

شێخ موحەممەد سەعید سەیدا جزیری

شێخ موحەممەد سە عید سەیدا یان شێخ سەیدا کو ب لەقەبا "ئەمجەد" تێ زانین ل دەڤەرا جزیرێ کەسایەتییەکی گرینگ و خوەدی دەرگاهە. دەرگاهێ شێخ سەیدا ژ ئالییێ سیلسلەیا تەسەوفیڤە گرێدایی دەرگاهێ باسرەتێ یە و د سەد سالا بیستاندا ل هەرێمێ دەرگاهەکی زێدە ب باندۆر و بەرهەمدارە. دەرگاهێ شێخ سەیدا ل جزیرێ دەمەکە درێژ بوویە ناڤەندەکە تەسەوفی و ل دۆرا وی دەرگاهی موحیتەکە ئەدەبی ئاڤا بوویە. د دەرگاهێ شێخ سەیدادا ل کێلەکا ئەدەبیاتا تەکیایێ، لێ ژ وێ زێدەتر ئەدەبیاتا دیوانێ یا کلاسیك ژی هەبوو. ل ور ئەو کەسێن کو ل وێ مەدرەسەیێ خوەندبوون ب ئەدەبیاتێ رە مەیلدار بوون ئەلەقەیەکە مەزن ب بەرهەمێن ئەدەبی نیشان ددان (Adak, 2012: 465-485).

شێخ سەیدا هەم سەیدایێ کۆرکی یێ علمی یە هەم ژی شێخێ وی یێ تەریقەتێ یە و خەلیفەتی ژی دایە شێخ قوتبەددین. دەرگاهێ شێخ سەیدا ژ شێخ قوتبەددین رە بوویە جهێ جازیبەیێ. باندۆرا شێخ سەیدا ل سەر کۆریکی ب قەناعەتا مە زێدەتر ژ ئالییێ مەعنەوی و علمیڤە یە. کۆرکی هەم د چەند جهێن عەقیدەنامەیێدا پەسنێ شێخ سەیدا دایە هەم ژی قەسیدەیەکە ب عەرەبی (Cezerî, 2015: 100) و دو مەدهیەیێن کو تێن زانین ل سەر نڤیسییە. ژ بلی هەلبەستێن کۆرکی نامەیێن کو شێخ سەیدا ژ کۆرکی رە شاندنە (Cezerî, 2015: 191) ژی تێکلیا کۆرکی و شێخ سەیدا نیشان ددە. شێخ قوتبەددین ئەو ژ خوە رە وەکی رێبەر، چاڤکانییا لم و جۆمەردییێ، خوەدییێ حالێن پر خەریب، ژ دلێ خوە رە وەکی تەبیب، تاجا سەرێ هەموو عالم، سۆفی و زاهدان دبینە. خویا یە کو کۆرکی هەم ژ ئالییێ عالەما خوە یا دەروونیڤە و هەم ژی ژ ئالییێ ئاڤۆسفەرا ئەدەبیڤە زێدە د بن باندۆرا دەرگاهێ شێخ سەیدادا مایە. دەر هەقێ باندۆرا شێخ سەیدا ل سەر کۆرکیدا چەند مالك ژ عەقیدەنامەیێ:

خودایا خودایا خودایا خودا
ب وی فەردێ ئەمجەد[٢٢]
د وەقتێ مە دا ئەوێ تاجێ رەئسێ هەمی عالمان
دگەل شەیخ و صۆفی وە هەم زاهدان

(Korikî, ‘Eqîdeya Îmanê, r. 31)

د هەر دو بەندێن موخەممەسێن ژێرین ئێن کو کۆرکی نڤیسییەدا ژی باندۆرا شێخ سەیدا دیارە:

عیدە و نەورۆز موبارەك بت ل تە شاهێ سەعید
صەد تەحییات و سەلامێ خالقێ عەرشێ مەجید
مسلێ بارانێ ببارن کولە وەقتێ بالشدید
ضاعف الله موضاعف ئەو ل سەر سەیدا سەعید
مورشدێ من رەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r.12)

ئەو شەهێ سەیدایێ ئەنوەرە مەعدەنا صدق و صفا
قائیدێ شەرعا مطهر ماحیێ ضلم و جفا
تو ژ بۆ مە ئافیتابی ئەی مونەووەر ب وفا
مەلحەما دەرد و بریبان مظهری ما قەد خفا
إنَه دورون فەریدون ئامر ئە ب ئەمرە خودا

(Korikî, Hazî Ma Qale, r. 6)

مەخلەسێن وی

مەخلەس، ب کورتی ناڤێ ئەدەبی یە کو د ئەدەبیاتا کلاسیك ئا ئیسلامی (ئەدەبیاتێن عەرەبی، فارسی، ترکی، کوردی و یێن دی)دا ژ ئالییێ هەلبەستڤان و نازمانڤە د

هەلبەست و مەنزوومەیاندا هاتییە بکارئانین (Adak, ٢٠١٨). مەخلەس، ژ بۆ ناسکرنا کەسایەتییێن ئەدیب گەلەك جاران هن ئارگومانان ددە مرۆڤی، ب پرانی ل گۆری قارەکتەرا هەلبەستڤان تێ بژارتن و رێ ل بەر تەڤلیهەڤیا هەلبەستان دگرە (Pala, ٢٠١٤: ٢٩٤).

شێخ قوتبەددین د بەرهەمێن خوەدا ناسناڤێن "خاکی"، "خاکییێ کۆرکی"، "قوتبوددین" بکارئانییە. جاران ب شکلێ "خاکی"، جاران ژی وەکی راڤەکەکێ "خاکییێ کۆرکی یان ژی خاکییێ رووسیا" بکارئانییە. خاکی ژ پەیڤا "خاك" و پاشگرا "ی"یێ پێك تێ. ژ ئالییێ هەڤسەنگییا تەفعیلەیا عەرووزێڤە بەرامبەری تەفعیلەیا "فەعلون"ێ تێ. "کۆرکی" ژی نیسپەتا جهێ ژدایکبوونێ یە. ئەڤ نیشانەیا پەیرەویا کەڤنۆشۆپیا هەلبەستا کلاسیك ئە. سێ نموونە ژ بۆ مەخلەس و بکارئانینا ناڤێ وی:

دگەل جوملەیێ مؤمن و صالحە
ژ بۆ خاکییێ کۆرکی الفاتحە
(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 40)

حشر کە ئەڤی قوطب ودینێ حەقیر
د ناڤ ئەهلێ مە حشرا مەکە وی ئەسیر
(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 35)

شەهزادەیا نازك قەبا هاتی ب لەز تەشبیە با
گۆ: خاکیم صەد مەرحەبا قەولەن فصیحەن معتبر
(Korikî, Mîn Kelamî, r.4)

شێخ قوتبەددین د بەندا داوی یا موخەممەسا ژێریندا ژی ب هونەرێ و ئاوایەکی ڤەشاری ناڤێ خوە نڤیسییە:[٢٣]

قطبێ دەحرا مەیە سەیدا ئەو عەزیزێ مصر و شام
دین و مەجنوون مین هەواهوو صاحبێ هذا السطور
بگرە ئەووەل تو ژ ئەووەل ثم الثانی والسلام
أداة التعریف أدخل أسمی ناظم بوو ظهور
إنّە دوڕون فەریدون ئامر ئە ب ئەمرە خودا
(Korikî, Hazî Ma Qale, r. 11)

سەدەمێ بکارئانینا مەخلەسا "خاکی" چیە ئەم نزانن; لێ بەلێ دەما ل پاشخانەیا ژیانا کۆرکی بێ نهێرتن، دکارە ل سەر سەدەمێن ڤێ شیرۆڤە بێن کرن. ژ بلی واتەیێن سەمبۆل و مەزموونێن کو د ئەدەبیاتا کلاسیکدا تێن بکارئانین ئێن کو تێن دیتن، واتەیێن وان ئێن دینی و تەسەوفی ژی هەنە. تەڤگەر و پێکهاتەیێن تەسەوفی، بوونە خالەکە کو باندۆر ل واتەیا مەزموونێن ڤەشاری کو د هەلبەستا کلاسیکدا هاتنە بکارئانین، کرنە (Levend, ٢٠٠٥). هن سەدەمێن دەر بارێ راڤەیێن کو ل سەر واتەیا مەخلەسێ، ناڤەرۆکا وێ، بژارتنا وێ، مەبەستا بکارئانینا وێ هود. هاتنە کرن ژی مەسلەکا هەلبەستڤان بخوە...وەسف و رەوشێن دەروونی; چالاکی و گرێدانێن دینی تەسەوفینە و پشت ددن بوویەرەکە سۆسرەت ئا گرێدایی حال و رەوشێن هاتنە سەرێ هەلبەستڤان (Tolasa, ٢٠٠٢: ٢٣٤).

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی مرۆڤەکی هەم عالم و مودەرس هەم ژی شێخ و موتەسەوف بوو. ژ بەر ڤێ، باندۆرا چاندا ئیسلامی و تەسەوفی ل سەر کەسایەتییا وی یا ئەدەبی ئەشکەرە یە. مەخلەسا کۆرکی ل گۆری نێرینا مە میزاجا وی نیشان ددە و کۆرکی ب بکارئانینا مەخلەسا "خاکی" ئیشارەتی ئەسل/هاڤێنێ مرۆڤی دکە، ل خوە تینە کو ژ ئاخێ هاتییە ئافراندن و دیسا دێ ڤەگەرە بن ئاخێ. چاوا کو مرۆڤ دخوازە خەتا و قسوورێن خوە بتەمێرە بن ئاخێ، خوە پاقژ بکە; کۆرکی ژی د گەلەك جهاندا خوە گونەهکار و ب قسوور دبینە، ب ڤێ نیسبەتێ گازیا خوە بال خوەدێڤە دکە:

خودایا تو خاکی معذب نەکی

د تربێ ب مـن ره ب رەحـما خـوه کـێ

(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 34)

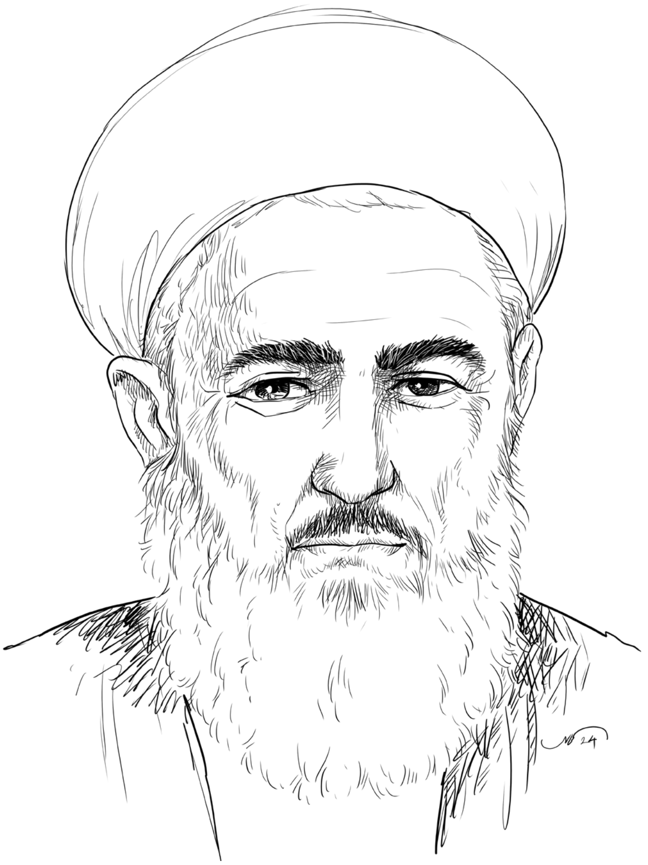

زمانێ وی

تەسبیتکرنا دانەیێن زمێن و شێوەیا کەسایەتییەکێ ئەدەبی ب ئاوایەکی رێکوپێك گرێدایی قەوارەیا بەرهەم ئان کۆما بەرهەمانە. ئەڤ ژی د ئەدەبیاتا کلاسکدا ب نرخاندنا دیوانەکێ یان هەلبەستێن کو ب تەشەیێن جوربجور هاتین نڤیسین پێکانە.

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی نە خوەدی دیوانە. ژ بلی عەقیدەنامەیێ مەولوودەکە نەقەدیایی و تەنێ سێ هەلبەستێن وی ل بەر دەست هەنە. ژ بەر ڤێ یەکێ نرخاندنا تایبەتمەندییێن زمێن و شێوازا کۆرکی دکارە ب بەرفرەهی پێشی ل گۆری بەرهەما وی یا عەقیدەنامەیێ پشت رە ژی ل گۆری مەولوودنامە و هەر سێ هەلبەستان بێ کرن. بەرهەما کۆرکی یا نموونەیا جورەیا عەقیدەنامەیێ ژ ئالییێ قەوارەیێڤە بەرفرەهە. لێ ژ بەر کو د عەقیدەنامەیاندا مەبەست زانست ئە ئەڤ جورە بەرهەم ژ ئالییێ ئەستەتیزما ئەدەبیڤە لاوازن و د رەنگڤەدانا تایبەتمەندییێن زمێندا زێدە نە لبارن.

کۆرکی ژ بلی خوەندنا خوە یا مەدرەسە و تەربیەیا تەریقەتێ، پرانییا تەمەنێ خوە ل دەردۆرا باتمانێ دەرباس کریە. باتمان ژ بەر کو جیوارەکی نوویە و کۆچبەرێن ژ هەرێمێن دەردۆر ل ڤر نشتەجێ بوونە، دەڤۆکەکە خوەروو پەیدا نەبوویە. هەر چقاس پێشییێن شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ژ هەرێما تۆرێ بن ژی ژبەر کو ژ باڤ و کالانڤە ل دەردۆرا باتمانێ نشتەجێ بوونە، دەڤۆکا مالباتێ گوهەرییە و شۆپا دەڤۆکا تۆرێ ژ هۆلێ ڕابوویە. هەر چەند د ناڤ هینتەرلاندا باتمانێدا ئەرگاتیڤی -ژ بلی هەرێما تۆرێ- تێك چووبە و کۆرکی ل ڤر ژیابە ژی د دیسا ژی د وارێ ئەرگاتیڤیێدا بەرهەمێن وی سەرکەفتی نە. کۆرکی هەڤۆکێن خوە ل گۆری ڕێزکێن ئەرگاتیڤییێ بکارئانینە. ژ بۆ نموونە د مالکا ژێریندا فۆرما ”تە (ئەز) ئانیم“ هاتییە بکارئانین:

شـوکور بـۆ تـە یـا رەب خودایـێ وەدوود
ژ ئـەووەل تونـە بـووم تـە ئانیـم وجـوود

(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 1)

د مالکا ژێریندا ژ بەر کو هەڤۆك دەما بۆرییە و لێکەر گەرگوهێزە، لێکەر ل گۆر برەسەرێ هاتییە کشاندن:

مـە تەوبـە ژ ڤـان ذەنبـێ پیـس ئـێ موهیـن
عتیـدی ب نەوبـەت نڤیسـی یەقیـن

(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r.39)

Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

کۆرکی د بەرهەمێن خوەدا تایبەتمەندییێن دەڤۆکەکێ ب ئەشکەرەیی بکارنەئانییە. زمانێ وی تێکەلە. د هن مالکاندا پەیڤێن کو ل دەردۆرا باتمانێ و خەرزان تێن بکارئانین تێن دیتن. ژ بۆ میناك پەیڤا "جە"ێ ب شکلێ "جی"یێ، پەیڤا "ئاخافتن"ێ ب شکلێ "خەبەردان"ێ، پەیڤا "سە"ێ ب شکلێ "سی"یێ، پەیڤا "دن"ێ ب شکلێ "دی"یێ بکارئانییە. ژ بۆ نموونە:

مونەززەهـ ژ جـی یـوو مـەکان و وە مـال

ل هــەر جــی بــزان حــازرە ذ وولجـلال

(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 9)

کەلامــە ب مەعنــا خەبــەردان ئەخـی

ل بـا تـە خەلـەل تـێ نەبـە ئـەی صەفـی

(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 9)

باندۆرا دەڤۆکا جزیرێ ژی ل سەر زمانێ کۆرکی چێبوویە. ژ بەر ڤێ کۆرکی د بەرهەمێن خوەدا ژ دەڤۆکا بۆتان و بەهدینانێ سوود وەرگرتییە:

ب ئەزمانــێ ئەشــهەد دبێــژم وە هــەم

د قەلــب دە موصــەددق وە ئیقــارە هــەم

(Korikî ‘Eqîdeya Îmanê, r. 8)

سەرخوەشێ سلکا طەریقم ئەز ب جاما ئەحمەدی

بادەیـا ئابـا حەیاتـێ کـو ب کاسـا خالـدی

ب تە صوببەت فعد-دهانی هەم ب دەستێ سەییدی

دێ طەرەب بت قەلب و بالم مونجەلی بت ئەبەدی

سەییدێ من رەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

کۆرکی عەقیدەنامە و مەولوودا خوە ب زمانەکی سادە و هەرکبار نڤیسییە. عەقیدەنامە ژ بەر کو فێرکرنا بچووك و مەزنان کریە ئارمانج و مەولوود ژی کەڤنەشۆپیەکە گەلییە ئاستا زمانێ ڤان ژی ل گۆری تێگهشتنا گەلییە. د هەر دو بەرهەمداندا کوردی و عەرەبی سەردەستن. ل گۆری هەر دو زمانان کێم بە ژی پەیڤ ئان تێگەهێن فارسی ژی تێن دیتن. ب گشتی دەما ل پەیڤێن کو د هەر دو بەرهەمداندا هاتنە بکارئانین بێ نهێرتن تێ دیتن کو رێژهیا بکارئانینا پەیڤێن کوردی ژ سەدی نێزی ٥٥-٦٠، یێن عەرەبی ل دەردۆرا ژ سەدی ٣٥-٤٠; ژ سەدی ٥-١٠ پەیڤ ژی فارسی نە.

هن نموونە ژ پەیڤێن کوردی یێن رەسەن کو کۆرکی د بەرهەمێن خوەدا بکارئانینە:

جڤین، خەمل، نەورۆز، ژار، هەوار، خاك، بیر، بێگومان، گوهدار، رووڕەش، دلبرین، هوورەهوور، خوەستەك، گێژ، سستی، گەرمی، کەژ، شەپال، زاری، هەڤراز، نەقەنجی، بەرژێر، پشتخوار، ژمار، مزگینی...

د قادەکە لمیدا چێکرنا پەیڤێن رەسەن ب زمانێ کوردی نە هێسانە. دگەل ڤێ کۆرکی هەول دایە کو سفەتێن سوبوتی یێن خوەدێ ب تەرمینۆلۆژیەکە کوردی ساز بکە و دگەل عەرەبی کوردیا وان ژی دایە. بەراوەردکرنا سفەتێن سوبوتی یێن خوەدێ د بەرهەما خانی و کۆرکی دە:

سفەتێن خوەدێ ب ئەرەبی ناڤلێکرنا کۆرکی

حیات	ساخی
قدرة	قووەت
علم	زانین
إرادة	ڤین
کلام	خەبەردان
سمع	بهیستن

بصر		دیتن

کۆرکی د بەشا خاتیمەیێ یا عەقیدەنامەیا خوەدا ژ حەضرەتێ. موحەممەد دەست پێ کریە و هەتا شێخ موحەممەد سەعید سەیدا جزیری سیلسلەیا شاخا باسرەتێ یا نەقشی-خالدی بریە. ژێدەرا ڤێ موناجاتێ دیوانا مەولانا خالدێ شەهرەزۆری یە و زمانێ موناجاتێ فارسی یە. شەهرەزۆری ژ جەنابێ پێغەمبەر دەست پێ کریە و هەتا عەبدولاهێ دەحلەوی سیلسلەیا شێخێن تەریقەتا نەقشەبەندیتییێ ڕێزکریە. هن کەسایەتییێن کو ناڤێن وان د ڤێ سیلسلەیێدا دەرباس نابن، لێ بەلێ ژ هەلا ئەربابێن تەریقەتێڤە ڕێز ژ وان رە تێ گرتن و گرینگی ب وان تێ داین (Bağdadî, 2013: 35) ژی د موناجاتێدا هەنە. کۆرکی تەڤلی چەند گوهەرینان ڤێ موناجاتێ وەرگەراندییە کوردی. وی ئەڤ سیلسلە ل گۆری شێوەیا خوە د دوایا خوەدا ب جهـ کریە.

٣,٣,١. پێکاهاتەیێن عەرەبی، فارسی و ترکی

د ئەدەبیاتا کلاسیکدا ژ بلی زمانێ سەرەکە کو بەرهەم پێ هاتنە نڤیسین عەرەبی و فارسی سەردەستن و باندۆرەکە مەزن ل زمانێ هەلبەستڤانان کرنە. شێخ قوتبەددینێ کۆرکی ژی د بەرهەمێن خوەدا ژ بلی کوردی حاکمێ زمانێ عەرەبی یە. هنەك فارسی و د جهەکیدا ژی پەیڤەکە ب ترکی بکارئانییە.

هن نموونە ژ پەیڤ و تێگەهێن عەرەبی کو کۆرکی د بەرهەمێن خوە د بکارئانینە: ئیبتیدا، سوروور، سەقیم، عوقوود، عەونەت، خیتام، جینان، مەوجوود، کەیب، خەبیس، ظولمات، عەرەق، جوود، مودەووەن، تەلامیز، فیراش، لاجەرەم، راغمێ ئەنفێ عەنید، حاملێ وەحیێ، بەحرا عەمیم، یەوماکەمەد، نەزعا حەلقووم، بەرقێ خاطف، سفرواليدهود. کۆرکی د هن هەلبەستێن خوەدا رستان ب تەڤاهی ب هەڤۆکێن عەرەبی هۆنایە. ژ بۆ نموونە:

یـا سـعیداً، یـا سـعیداً یـا سـعیداً یـا سـعید
إننی کلبٌ باسطٌ دحرٌ یا ذراعی بالوصید (٢٤)
أنت قطبٌ أنت فەردون أنت شمسٌ أز عبید (٢٥)
إننی عبدٌ ضعیفٌ واقفٌ بین العبید (٢٦)
مورشدێ من رەهبەرێ من الامان شاهێ سعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

کۆرکی د بەرهەمێن خوەدا کێم بە ژی جهـ دایە پەیڤ و تێگەهێن فارسی ژی. ژ بۆ نموونە: ئافیتاب، گەدا، چونان، با، چهار، رووسیا، شەهـ شەهزادە، شاهێ مەردان، ماهـ فیغان، پێشوایێ هودا، غار، دەرگەڤان، شەهینشەهـ گوناهـ نازدار، برادەر، گردیگار، سەردەفتەر، پادیشاهێ هودا، رەهبەر، ئاتێش، تارەموور، دێم، لێب، جەرگ، هود. نموونەیەك ژ مالکەکە خەزەلا وی ژ بۆ پەیڤێن فارسی:

هەسیر کرم شێرینلەبێ صوهتم ب شەوقا غب غبێ
تیر دانە دل رۆژ و شەبێ لەو پارە پارە بوو جگەر

(Korikî, Mîn Kelamî'l, r. 1)

کۆرکی ب ترکی ب قاسێ کو مە تەسبیت کریە تەنێ پەیڤا "کالن"ێ یا ترکی ب شکلێ "قالند"ێ کو د کوردیدا ژی تێ دیتن بکارئانییە:

نەبـوو فەخـرێ عالـەم درێـژ و زراڤ
نە کن بوو نە قالند ب کل بوون دو چاڤ

٣,٣,٢. هونەرێن ئەدەبی

جوانکاری د ئەدەبیاتا کلاسیکدا هێمانەکی بنگەهین ئە کو ئەستەتیزما بەرهەمێن ئەدەبی دەردخە پێش.

مەبەستا بەرهەمێن کۆرکی یێن مەنزووم -عەقیدەنامە و مەولوودنامە- ژ بەر کو نە هونەر ئە ژ ئالییێ جوانکاریانڤە قەلسن. لێ بەلێ هەلبەستێن وی ژ ئالییێ چێژا ئەدەبیڤە خورتن و ب هێمان و مەزمووێن ئەدەبیاتا کلاسیک هاتنە رستن. کۆرکی هەم د خەزەلا موسەممەتدا هەم ژی د هەر دو موخەممەسێن خوەدا گەلەک جوانکاری بکارئانینە. کۆرکی د خەزەلا خوەدا مەزموونێن سەرەکەیێن هەلبەستا کلاسیک وەکی چەشم، دێم، خال، بورە، لەب، خەبخەب، گەردەن، شەپال، شەمل، بسک، زولف هود. بکارئانییە. ژ بۆ نموونە:

هات دلبەرا بورهێن هیلال چەشمێ بەلەک گەردەن غەزال
قەشتێ ل دێمان بوونە حال وەجهێ مودەووەر وەک قەمەر

(Korikî, Mîn Kelamî'l, r. 1)

کۆرکی هەلبەستێن خوە هەم باش هۆنایە هەم ژی هونەرێن ئەدەبی ب ئاوایەکی سەرکەفتی بکارئانییە. مرۆڤ ژ هەلبەستێن وی وەک میناک دکارە چەند هەب جوانکاری نیشان بدە. خاکی د بەندا داوی یا موخەممەسا ژێریندا هونەرێن موعەمما و تەوشیهێ (akrostîş)[27] ب ئاوایەکی سەرکەفتی بکارئانییە:

قوطبێ دەحرا مە یە سەیدا ئەو عەزیزێ مصر و شام
دین و مەجنوون مین هەوا هو صاحبێ هذا السطور[28]
بگرە ئەووەل تو ژ ئەووەل ثم الثانی والسلام[29]
أدات و التعریف أدخل[30] **إسمی ناظم بوو ظهور**
إنَّە دوڕون فەریدون ئامرە ب ئەمرە خودا

(Korikî, Hazî Ma Qale, r. 11)

بکارئانینا چەندین هونەران ب هەڤ رە هونەرا ئیبداعێ پێک تینە. خاکی ل بەندا ژێرین ب رێزێ د رستا یەکەمدا هونەرا تەکریرێ، د یا دویەمدا ئیقتیباس و یا سێیەمدا تەشبیهێ بکارئانییە:

یـا سـعیداً، یـا سـعیداً، یـا سـعیداً یـا سـعید
إننی کلبٌ باسطون دحرن ذراعی بالوصید[31]
أنت قطبٌ أنت فردٌ أنت شمسٌ ئەز عبید
إننی عبدٌ ضعیفٌ واقفٌ بین العبید
مورشدێ من رەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 14)

کۆرکی د بەندا ژێریندا ب ریا تەناسووبێ د ناڤبەرا پەیڤێن جگەر، سەدر و هناڤ؛ مەسرور، دلگەش و ویسال؛ لالە، نەسرین و نەرگزدا تێکلەیەک دانییە.

جگەر و صەدر و هناڤم پارە پارە بی تەحقیق
تو بکە مەسروور و دلگەش ب ویصالێ ئەی شەفیق
نەظەر و فەیضێ ب رێژە جارەکی ل قەلبێ حەریق
لالە و نەسرین و نەرگز فی فؤادی بن بە ریق
مورشدێ من رەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 15)

خوەدێ د ئایەتەکە د قورعانا پیرۆزدا بەحسا سەربۆریەکە مووسا (س.خ.ل.) دکە. ل گۆری ڤێ بوویەرێ مووسا (س.خ.ل.) ل چیایێ تووری ئاگرەکی دبینە و بەرێ خوە ددە وی ئاگرێ دا کو خەبەرەک ئان پێتەک ژ بۆ گەرمکرنا مالباتا خوە ژێ بینە (قەساس/٢٩). کۆرکی د بەندا ژێریندا ژ ڤێ ئایەتێ ب ریا ئیقتیباسێ سوود وەرگرتییە و ئاگرێ ل چیایێ تووری وەکی شێخ سەیدا رێنیشاندێر دیتییە، ئەو

شباندییە وێ خەتیرەیێ و وها گۆتییە:

حوججەتا عیدا خوە گرتن ئەهلێ فوقهێ من ب دوور
من ئەسیرێ ژ هلالێ ئەبروو وانێ پر ب نوور
ئاهـ و ئەفغانان دکێشم کولە صوبحێن وە عوصوور
دا ل من مەشعەل خویا بت ئەو ژ جبهەت مسلێ طوور
مورشدێ من ڕەهبەرێ من ئەل ئەمان شاهێ سەعید

(Korikî, Hazî Qesîdetu, r. 13)

موخەممەسا کو ب رستا "من هەیە شاهەك ژ شەیخان پور وەفادار و کەمال" دەست پێ دکە و پەسنێ شێخ سەیدایێ جزیری ددە ئاسۆیا خاکی یا فرەهـ نیشان ددە. ئەم ژ ڤێ مەدحیەیێ فێم دکن کو خاکی چاوا ب ئاوایەکی سروشتی ژ کەسایەتی و پرتووکێن لەی یێن وەکی مۆلا جامی[٣٢]، حاشیا عوسسامی[٣٣]، شەرحا شەمسی[٣٤]، کەششاف[٣٥]، ساوی[٣٦] هایدارە هەروها ژ کەسایەتییێن دیرۆکی وەکی یووسف[٣٧]، ئاساف[٣٨]، خوسرەو[٣٩]وو ژ کەسایەتییێن ئەدەبی یێن وەکی رووحیێ شەمسوددین[٤٠]، سەعدی[٤١]، فیردەوسێ تووسی[٤٢]، فەرەزدەق[٤٣] ژی هایدار و ڤان ئاگاهیان ژ بۆ زانین و پەسنێ شێخێ خوە د هەلبەستا خوەدا بکارئانییە.

ئەنجام

شێخ قوتبەددینێ کۆرکی مرۆڤەکی سەید، عالم، موتەسەوف و ئەدیبێ سەدسالا بیستێ یە کو ل دەردۆرا باتمانێ ژیایە. چاوا کو ژ بەرهەمێن وی ژی تێ فێمکرن مەخلەسا وی خاکی، تەریقەتا وی یا تەسەوفی ژی شاخا باسرەتێ یا نەقشیا خالدی یە. کۆرکی حەزکریەکێ زانین و پەروەردەهیێ بوویە. لەورا وی گەلەکی گرینگی دایە علمێ و خوەستییە کو ئەندامێن مالباتا وی ل کێلەکا خوەندنا مەدرەسەیێ ب زانستێن پۆزیتیف رە ژی ئەلەقەدار بن. خوەندنا زارۆکێن وی نیشانەیا ڤێ ئارمانجا وییە. ل ئالییەکی دن ژی پرانییا تەمەنێ خوە ب خوەندن و ب پەروەردەکرنا فەقی و مەلەیان دەرباس کریە. سەیدا ژ ملێ خوە یێ علمی و هینداریێڤە مرۆڤەکی چالاکە. کۆرکی ب هەلبەستڤانییا خوە نەیێ ناسکرن ژی ل گۆری بەرهەمێن وی یێن ل بەر دەست نوونەرەکی ئەدەبیاتا کلاسیکە.

بێگومان د پەروەردەهییا ویدا رۆلا مالباتا وی هەیە لێ بەلێ د کەملینا علمی و تەسەوفیدا باندۆرا شێخ موحەممەد سەعید سەیدایێ جزیری و دەرگاهێ وی گەلەك زێدەیە. ژ بەر کو دەرگاهێ شێخ سەیدا هەم دبستانەکە علمی-تەسەوفی هەم ژی ئەدەبی بوو، ئەڤ دەرگاە ژ بۆ کەملینا ئالییێ وی یێ علمی، تەسەوفی و ئەدەبی بوویە ناڤگین. کۆرکی پشتی کو ئیجازەیێن خوە یێن علمی و تەسەوفی ستاندییە بوویە خەلیفەیێ شێخ سەیدا و وەکی گەلەك عالمێن کوردستانێ بەرێ خوە دایە وەلاتێ خوە، ژ بۆ خزمەتا گەلێ خوە دەست ب ئیرشادێ کریە و بەرهەمێن کو دێ ژ گەشەدانا ئەدەبیاتا کوردی رە ببن گاڤەك، نڤیسینە. کۆرکی د ناڤ دەم و مەرجێن دژواردا کو هەم ئولداری هەم ژی کوردایەتی د وێ هەیامێدا ژ بۆ سیستەما فەرمی دو دیاردەیێن خەتەرناك دهاتن دیتن، هەم پەروەردەهییا دینی دۆماندییە هەم ژی بەرهەمێن ب زمانێ گەلێ خوە نڤیسییە.

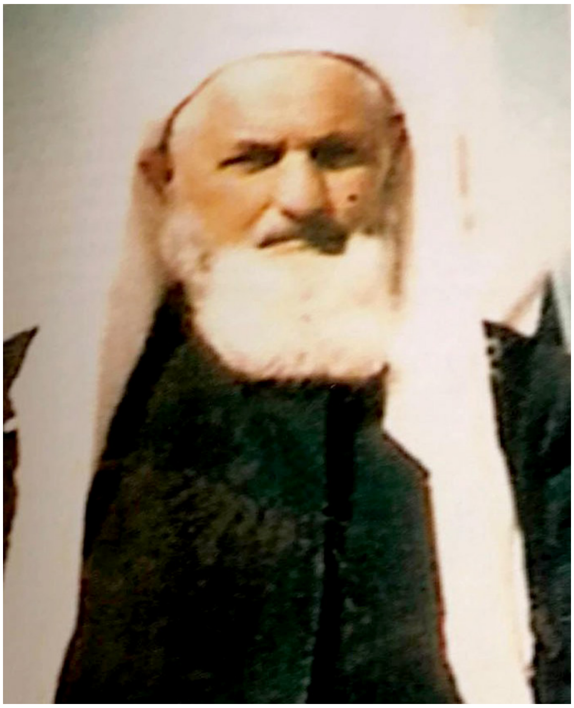

ئەڤ بژارتن و هەلوەستا وی ب زانایی یە. ژ بەر ڤێ یەکێ خوەدی جهەکی تایبەتە. کۆرکی هەر چقاس ب ئالییێ خوە یێ دینی-علمی دەرکەتبە پێش ژی، دڤێت ئالییێ وی یێ ئەدەبی ژی نەیێ ژبیرکرن. کۆرکی ب قاسی کو ئەم دزانن وەك بەرهەمێن مەنزووم ب کورمانجی عەقیدەنامەیەکێ و مەولوودەکە نیڤ جۆ نڤیسییە. ژ بلی ڤان خەزەلەکە موخەممەس کو نەزیرەیا خەزەلا مەلا ئەحمەدێ جزیرییە و دو مەدحیەیان ب شکلێ موخەممەسێ ژ بۆ شێخ موحەممەد سەعید سەیدایێ جزیری نڤیسیە.

عەقیدەنامەیا کۆرکی ژ بۆ ئەدەبیاتا کوردی یا کلاسیك وەك میناکەکە عەقایدنامەیا مەنزووم، گرینگە. کۆرکی عەقیدەنامەیا خوە ل گۆری پەرگالا ئەدەبیاتا کلاسیك نڤیسییە و وەکی عەقیدەنووسێن دن دایە پەی شۆپا خانی. ب ڤی شکلی کەڤنەشۆپیا عەقیدەنووسیێ دۆماندییە و د عەقیدەنامەیا خوەدا ژ ئالییێ شێوازێڤە ئەحمەدێ خانی، مەلا حوسەینێ باتەیی و مەلا خەلیلێ سێرتی تەقلید کریە. کۆرکی د عەقیدەنامەیا خوەدا سفەتێن خوەدێ یێن سوبووتی وەکی ئوستادێ خوە خانی، ب تەرمینۆلۆژیەکە کوردی نڤیسییە. د دەستپێکا عەقیدەنامەیا خوەدا وەك سەبەبێ تەئلیفا بەرهەمێ دەستنیشان دکە کو نوونەرێ هەری گرینگ ئێ ئەکۆلا ئاقتەپیان شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی ژ خوە رە کریە میناك. هەر چەند شێخێن تەریقەتێ، سیلسلەیا تەریقەتا خوە ب پرانی ب عەرەبی نڤیسین ژی کۆرکی د عەقیدەنامەیێدا نوونەرێن سیلسلەیا شاخا باسرەتێ یا نەقشی-خالدی ب کوردی رێز کریە. کۆرکی د مەولوودنامەیا خوەدا ژ ئالییێ شێوە و رێزکرنا بەشانڤە د بن باندۆرا باتەییدا مایە لێ مخابن بەرهەما خوە نەقەداندییە. ژ سێ هەلبەستێن وی یێن ل بەر دەست هەلبەستا وی یا کو ب رستا "من دی ب خەف وەختا سەحەر سەلوا شەپال زێرینکەمەر" دەست پێ دکە ب چێژا خوە خەزەلەکە مەلایێ جزیری ب بیر دخە. هەر دو مەدحیەیێن کو ل سەر شێخ سەیدا نڤیسینە ژی کووراهییا وی یا ئەدەبی نیشان ددن. شێخ قوتبەددینێ کۆرکی دلدارەکی ئیسلام و تەسەوفێیە. هەروەها ئەهلێ حەمیەتێ و هەزکریەکی کوردی یە.

پەراوێز:

(١) زەینەلعابدین زنار جارا پێشی د سالا ٢٠١١اندا ل ستۆکهۆلمێ ل وەشانخانەیا پەنجینارێ ب ناڤێ "دیوانچەیا خاکی، هازا هەدیەت ئول ئیخوان فی عەقیدەت ئەل ئیمان" خەباتەکی چاپ کریە لێ هەتا نها بەلاڤ نەکریە. پشت رە هەمان خەبات ب ناڤێ "هدیة الاخوان فی عقیدة الایمان، دیوانچەیا خاکی" د سالا ٢٠١٧اندا وەشانێن نورەفشانێدا هاتییە چاپکرن.

(٢) بنر. (ئاداك، ٢٠١٢: ٤٦٥-٤٨٥)؛ (ئاداك، ٢٠١٧: ٥٩-٦٤)؛ (ئاداك، ٢٠١٩: ٢٦٤)؛ (کارامان، ٢٠١٩: ٣٨-٤٠).

(٣) ئەڤ ئاگاهی ژ ئالییێ کورێ بچووك ئێ شەخ قوتبەددین، سەید عەبدولاە هاتییە داین.

(٤) مەلە حەسەنێ تلمزی ل دەردۆرا باتمانێ کەسایەتییەکی کو د وارێ علمێدا خوەدی عوتۆریتە بوو. ل گوندێ تلمزێ مەلەتی و مودەرسیێ کریە.

(٥) مەلە فەخرەددینێ (یلدز) عەرناسی ئان باتمانی. ژ بەر کو ژیان و خزمەتێن خوە ل باتمانێ دۆماندییە بێتر ب نیسبەتا "باتمانی" تێ ناسین. د چاردە سالیا خوەدا ژ بۆ خوەندنێ هاتییە بال مەلە حەسەنێ تلمزی و ئیجازەیا خوە یا علمی ژێ ستاندییە. ل مزگەڤتا ئولو جامی یا باتمانێ مەلەتی-خەتیبی کریە. ژ شێخ سەیدایێ جزیری د سالا ١٩٥٥اندا خەلیفەتی ستاندییە. خەباتێن خوە یێن ئیرشادێ ل مزگەڤتا حەجی شیرین ئا ل باتمانێ دۆماندییە. د وارێ زمان و ئەدەبیاتا عەرەبیدا گەلەك بەرهەمێن وی هەنە. د سالا ١٩٧٢یاندا ل باتمانێ وەفات کریە.

(٦) مەجمووعەیا سەلەواتان ئا کو ژ ئالییێ شێخ موحەممەد ب. سلێمان ئەل-جەزوولی (و.٨٧٠/١٤٦٥)ڤە هاتییە بەرهەڤکرن. بنر. (ئولوداغ، ١٩٩٤: ١١٣-١١٤).

(٧) ئەڤ بەش دگەل ئاگاهییێن تەزێ ب هن ئاگاهییێن نوو هاتییە زێدەکرن.

(٨) ئەڤ ئاگاهی ژ هێلا کورێ بچووك یێ شێخ قوتبەددین، سەید عەبدولاهـڤە هاتنە داین.

(٩) ژ بۆ ئاگاهییێن بەرفرەهـ ئێن د هەقێ ڤێ بەرهەمێدا ل خەباتا ماسترێ دکارە بێ نهێرتن: (نومان یورت، "عەقیدەنامەیەکە مەنزووم: هذه هدیة الاخوان فی عقیدة الایمان ئا شێخ قوتبەددینێ کۆرکی"، (تەزا لیسانسا بلند، زانینگەها ماردین ئارتوکلویێ، ئەنستیتویا زمانێن زندی یێن ل ترکیەیێ شاخا ماکەزانستا زمان و چاندا کوردی، مێردین ٢٠١٩).

(١٠) جەلال يلدز. برازيێ شێخ قوتبەددينێ كۆركی و كورێ مەلە باوەدين ئە.

(١١) ڤێ ئاگاهييێ كورێ شێخ قوتبەددين، سەيد عەلی دايە مە.

(١٢) وەكی بارانێ ببارە "هەر دم وها بشد".

(١٣) خوەدێ زێدە بكە.

(١٤) د دلێ من دە.

(١٥) پارسەكە هەر دەم ل دەرگاهێ قوتبەددينێ پر "كێم، بچووك، قەلس."

(١٦) ل جەم فەخرێ پێغەمبەران واتە، رەسوولولاە.

(١٧) ئەو دورە، يەكی تەنێ يە، ب ئەمرێ خوەدا ئەمر دكە.

(١٨) د ڤێ بەشێدا هن ئاگاهيێن نوو ل ئاگاهييێن تەزێ هاتنە زێدەكرن.

(١٩) ئيقتيباس ژ ئايەتا كەهف/١٨. ئەز ئەو كووچكم كو پيێ خوە ل دەڤێ دەريێ تە درێژكری سەكنی مە. ٢٠ قوتب يی، يەكی تەنێ ی، رۆژ ئی; ئەز بەندەيێ تە مە.

(٢٠) ناسناڤێ شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی يە.

(٢١) حاجە موحەممەد باهاوددين ئەل-بوخاری (ژ.٧١٨/١٣١٨-و.١٣٨٩/٧٩١) دامەزرينەرێ تەريقەتا نەقشەبەنديتييێ. بنر. (تانركولو، ٢٠١٦: ٣٥٩)

(٢٢) لەقەبا شێخ سەيدا موحەممەدێ جزيری يە.

(٢٣) شێخ قوتبەددين د ڤردا ب پەيڤا سەرێ رستا يەكەم و يا دويەم ئيشارەتی ناڤێ خوە كريە. دەما بێژەيێن "قوتبێ" و "دين" ئێ ل بن هەڤ بێن رێزكرن ناڤێ "قوتبوددين" دەرتێ هۆلێ.

(٢٤) ئەز ئەو كووچكم كو پيێ خوە ل دەڤێ دەريێ تە درێژكری سەكنی مە.

(٢٥) تو قوتبی، يەكی تەنێ ی، رۆژ ئی; ئەز بەندەيێ تەمە.

(٢٦) ئەز عەبدەكی قەلسم ل ناڤ عەبدێن دن راوەستيای.

(٢٧) شێخ قوتبەددين ژ بۆ ناڤێ هەلبەستڤان بێ زانين ڤان هونەران بكارئانيە و ب رستا سێيەم و چارەم رێ نيشانی خوەندەڤانان كريە. هەر وها ب پەيڤێن سەرێ رستا يەكەم و دويەم ئيشارەتی ناڤێ خوە كريە و دەما ئەڤ هەر دو بێژە ژ ژۆر بەر ب ژێرڤە بێن خوەندن ناڤێ "قوتبوددين" دەرتێ هۆلێ و هونەرا ئاكرۆستيشێ پێك تێ.

(٢٨) "خوەدييێ ڤان رستان ژ كێڤا" دين و مەجنوونە.

(٢٩) ژ مالكا يەكەم و يا دويەم بگرە.

(٣٠) ئەداتا تەعريفێ ژی بخە ناڤ، هنگێ دێ ناڤێ نازم ئەشكەرە ببە.

(٣١) ئيقتيباس ژ ئايەتا كەهف/١٨. ئەز ئەو كووچكم كو پيێ خوە ل دەڤێ دەريێ تە درێژكری سەكنی مە.

(٣٢) ئەڤ پرتووكەكە نەحوێ يە كو ب عەرەبيەكە خوەروو هاتيە نڤيسين. هەروها شەرحا پرتووكا "كافيە"يێ يە. نڤيسكارێ وێ مەولانا جامی يە.

(٣٣) مەلە عوسسام، فەقييێ مەولانا جامی بوو. "حاشيە" پرتووكا 'وسسام يا كو ل سەر پرتووكا مەولانا جامی يا ب ناڤە "جامی" نڤيسييە.

(٣٤) پرتووكا سەعدێ تەفتەزانی يا كو ناڤەرۆكا وێ مەنتقە و خوەروو ب زمانێ عەرەبييە.

(٣٥) تەفسيرا زەماخشەری يە.

(٣٦) شەرحا تەفسيرا جەلالەينە.

(٣٧) كورێ هەزرەتێ يەعقووب و پێغەمبەرەكی بەنی ئيسرائيليان كو ب بەدەويتييا خوە ناڤدارە.

(٣٨) وەزيرێ ناڤدارێ سلێمان پێغەمبەر كو ب ناڤێ ئاساف ب. بەرهيە تێ زانين. د ئەدەبياتێن رۆژهلاتيدا ئەڤ ناڤ وەك هەمواتەيا "وەزير" تێ بكارئانين.

(٣٩) لەهەنگێ چيرۆكا فەرهاد و شيرينە. ناڤێ وی خوسرەوێ پەرويزە و نەڤييێ نووشيرەوانە.

(٤٠) مەخلەسا شێخ عەبدورەحمانێ ئاقتەپی يە.

(٤١) يەك ژ هەلبەستڤانێن هەری مەزن ئێ ئەدەبياتا فارسی.

(٤٢) نڤيسكارێ "شەهنامە"يێ يێ دەستانا نەتەوەيی يا ئيرانييان.

(٤٣) يەك ژ سێ هەلبەستڤانێن مەزن يێ داشۆرينێ يێ د سەردەما ئەمەويياندا كو شێوازا كەڤن دۆمانديیە.

ژێدەر:

1. Adak, Abdurrahman (2014). Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk. Stenbol: Nûbihar.

2. Adak, Abdurrahman (2019). Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de. Stenbol: Nûbihar.

3. Adak, Abdurrahman (2012). "Li Cizîrê Muhîteke Edebî: Dergahê Şêx Seyda û Rola

nin Serencâmı. İstanbul: Beyân Yayınları.

16. Korikî, Şêx Qutbeddînê (2017). Hediyyet'ul-Îxwan fî'Eqîdet'il-Îman, Dîwançeya Xakî (wer. Zeynelabidîn Zinar). İstanbul: Nurefşan Yayınları.

17. Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). Hazihî Hediyyet'ul-Îxwan fî 'Eqîdet'il-Îman.

18. Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). Mewlûd. Berhema Neçapkirirî.

19. Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). Mîn Kelamî'l Miskînî'l Mustekîn Şeyx Qutbuddîn.

20. Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). Hazî Ma Qale eş-Şeyx Qutbuddînî'l-Korikî.

21. Korikî, Şêx Qutbeddînê (Destxet). Hazî Qesîdetu Seyyîd Qutbuddîn fî Medhî Şeyx Seyda.

22. Levend, Agâh Sırrı (2018). Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Dergâh Yayınları.

23. Özel, Ahmet (2004). "Mevlid". TDVİA (29): 475-479.

24. Pala, İskender (2014). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

25. Sêrtî, M. X. (2012). Nehcu'l-Enam (amd. Huseyn Şemrexî). Stenbol: Nûbihar.

26. Tanrıkulu, E. (2016). Altın Silsile (Silsiletu'l-Zeheb) ve Hak Tarikatlar. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

27. Tolasa, H. (2002). Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi. Ankara: Akçağ Yayınları.

28. Uludağ, Süleyman (1994). "Delâilü'l-Hayrât". TDVİA. (9): 113-114.

29. Ünalan, Abdulkerim (2008). "Molla Fahrettin Batmanî'nin İlmî, Tasavvufî ve Sosyal Faaliyetleri", I.Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (Ed. Salim Cöhce-Adnan Çevik). 15-17 Nisan İstanbul: Esen Ofset Matbaacılık. 355-374.

30. Xanî, Ehmedê (2012). 'Eqîdeya Îmanê (amd. Huseyn Şemrexî). Stenbol: Nûbihar.

31. Wergera Qur'ana Pîroz bi Zimanê Kurdî (2011). Stenbol: Nûbihar.

Wî di Edebîyata Kurdî de". Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu (Ed. M. Nesim Doru). 14-15 Nîsan İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 465-485.

4. Adak, Abdurrahman (2015). "Ekola Aqtepeyê ya Edebiyatê û Hizra Kurdîtî-Elewîtî-Neqşebendîtiyê". Nûbihar 131: 10-15.

5. Adak, Abdurrahman (2017). "Rûhî: Helbestvanekî Dahêner ê Serdama Piştî Mîrektiyan û Bandora Wî". Süryanî, Arap ve Kürt Klasikleri, Uluslararası Klasikler Çalıştayı Bildirileri. (Editörler: M. Nesim Doru-Ahmet Kırkan-Yakup Aykaç) 15-17 Gulan Mêrdîn: 491-509.

6. Adak, Abdurrahman (2018). "Mexles di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de". Nûbihar Akademî 10: 11-58.

7. Aqtepî, 'Ebdurrehman. (2016). Rewdu'n-Ne'îm (Şerh: Zeynelabidîn Amedî). Diyarbekir: Seyda Yayınları.

8. Aqtepî, Şêx 'Ebdurrehmanê (2019). Dîwan (Amadekar: Mehmed Emîn Hêvîdar). Stenbol: Weşanên Dara. Aslanoğlu, Osman (2019). "Abdurrahman Aktepî'nin Divanında Geçen Şahsiyetler". 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi. 14-17 Şubat Yalova: UBAK. 635-655.

9. Axtepî, Şêx Evdirehmanê (2013). Dîwana Rûhî (Amadekar: Rênas Jiyan). Diyarbekir: Weşanên Belkî.

10. Bağdâdî, Mevlânâ Halid-i (2013) Divan (tercüme ve şerh: Abdulcebbar Kavak). İstanbul: Semerkand Yayınları.

11.Bateyî, Melayê (2012). Mewlûd. (amd. Huseyn Şemrexî). Stenbol: Nûbihar.

12. Bayezîdî, Mela Mehmûdê (2010). Adat û Rusûmatnameê Ekradiye (lêkolîn: Jan Dost). Stenbol: Nûbihar.

13. Cezerî, Ş. M. S. (2015) Mektûbat, el mecma'u'l-Munaddabu'l-Kamerî fî Terceme-ti'ş-Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî. (çev. İbrahim Öztürk) İnegöl: Mega Basım Yayın.

14. Cizîrî, Melayê (2010). Dîwan (wergêr: Osman Tunç). Stenbol: Nûbihar.

15. Çiçek, Halil (2009). Şark Medreseleri-